

LETO III. - 1940

ŠTEV. 2

OBZORJA

REVIJA
ZA
LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN
PUBLICISTIKO

VSEBINA

Branko Rudolf: NESPORAZUM — Anton Slodnjak: PISMO — Branko Rudolf: NE-
ODPOSLANO PISMO — Ivan Bratko: MODERNO KMETIJSTVO — Luis Adamič:
30 MILJONOV NOVOAMERIKANČEV — P. Distelbarth: ŽIVA FRANCIJA — POROČILA
ZAPISKI — OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in recenzijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba in celjskega Kulturnega tedna. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Vse one, ki smo jim poslali revijo na ogled, prosimo, da nam jo vrnejo, ako je ne nameravajo naročiti. Lanske naročnike, ki naročnine še niso poravnali, prosimo, da store to čimprej, ali pa da nam takoj vse prejete številke vrnejo.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1939, naj pošlje na upravo din 10.—, z vezavo vred pa din 20.—.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

NESPORAZUM

BRANKO RUDOLF

Ali niso ulice v jutranjem mrazu in mraku podobne kamenitim prepadam? Gotovo so še precej bolj mrke in manj slikovite, kot prepadi v gorah, in tudi okna v hišah mi ne zmanjšajo občutka samote. Ta okna! Saj niso prav za prav neprijazna, pa vendar zaprta, kot vase zamaknjena in odljudna; zavese in oknice ljubosumno čuvajo vse, kar se je za njimi godilo, se godi zdaj in se bo še godilo.

Ko se je nad hišnimi strehami za kratek hipec pokazal pramenček modrega neba in se takoj nato spet sramežljivo skril v sivino, je v ulico zabredel veter. Prezgodnjemu popotniku je veter za hip napel plašč, iz temnih kostanjevih vej je potresel nekaj snega (majhen, pa blesteč slap v mraku), nato se pa napotil dalje.

O, te puste in sive ure zimskega jutra v mestu! Siva barva — ta podli odtenek med belino in črnino — postaja polagoma, čisto polagoma vse svetlejša in svetlejša in lahko opaziš, da je sneg na ulici zgažen in nelepo grudast, sajast in tudi drugače umazan. In čimbolj je svetlo, tem bolj temni se ti zdijo kostanji; brez smisla štrlijo svoje nelične, gole veje v nebo, ki jim zdaj ni čisto nič prijazno. Kostanji so zdaj podobni morskim veternicam, tistim čudnim rogovilastim bitjem, ki so prirasla na dnu morja in stegujejo lovke na vse strani, da tako skoraj na slepo tipajo za plenom. Če bi imeli kostanji kakšno duševnost, bi bila gotovo tu in v teh sivih urah rogovilasta in mračna, kakor so zgubljeni in skrivenčeni oni sami. Zares, ali niste tega mnenja?

Za temi okni, ki štrlijo v dolgih vrstah tako zelo rezervirano v svet, (kakor vrsta vojakov, ki po povelju stojijo „mirno“) se je začelo zbuhati življenje. In to življenje je bilo za vsakim oknom drugačno. Tako je bilo celo v sobah, ki so prazne, kjer stojijo stoli in mize same zase, pa se jim vendar še pozna roka, ki jih je namestila, očedila in obrnila tako ali drugače.

Za enim teh oken se je v svoji postelji zbudil mladi koncipijent Jože Roškar iz navade že ob sedmih. Ko mu je zgodnja bleda svetloba nedeljskega jutra zlezla skozi veke, spočetka ni vedel, kje je. Soba je bila

le majhna in svetlorumeno prebarvana, tudi zavese, ki so visele ob širokih oknih, so bile svetlorumene in skoraj prozorne. Jože je gledal po sobi, videl ozko mizo, dva stola z obleko in v drugem kotu belo pregrnjen divan z zglavjem in odejo. Tedaj se je zavedel, da je to njegova nova soba, v katero se je šele vselil, da bi bil moral na tem divanu spati, ne pa v svoji lastni postelji in pri ženi, katere telo je zdaj čutil za seboj in slišal njeno rahlo dihanje. Na moč previdno se je obrnil k njej, pa ni videl drugega, kakor šop rjavih kodrov in vitko, golo ramo, ki se je v mraku zamolklo svetlila. In to ramo je poljubil, se prisesal nanjo kakor piškur na mreno, kakor otrok na materine prsi, tako, kakor da bi bilo to zdaj njegovo edino opravilo in sploh ne bi hotel spustiti. Mlada žena je v spanju rahlo zavzdihnila in se z nezavedno kretnjo privila še bliže k njemu.

„M?“ — je vprašal Jože.

„M—mm“ — je odgovorila Zora.

„Spiš?“ — je vprašal Jože in za hip spustil ramo.

„M—hmmm“!

„Vstati bom moral.“

Beseda „vstati“ pa je imela očitno svojo posebno moč. Zora ni več odgovarjala z glasovi, ki so bili podobni glasovom predoče mačice, vznemirjeno je planila pokonci, s kretnjo vrgla šop las iz čela, hitro upognila laket in pogledala na zapestno uro, od katere se tudi v spanju ni ločila. A takoj je legla nazaj in zelo olajšana zavzdihnila. Hipoma se je zavedla vsega hkrati: Da je ura šele sedem, da danes sploh ni predavanj, ker je nedelja, in da sploh ni v Ljubljani, temveč v Mariboru pri možu, ki ga ima rada in s katerim je že tri leta poročena. Iztegnila je roko s temnim urinim jermenom in objela Jožeta okrog vratu, da mu je drobna ura na tiho tiktakala in mu pršeče razbijala sekunde prav ob ušesu.

Poljubila sta se, pa pri tem nista nič hitela. Nato je rekel Jože:

„Bom pa le moral v pisarno.“

„Danes tudi?“

„Šef zastopa, veš! V ostalem — ali ni bolj pametno, da izostanem uro... dve in imava potem ves dan zase?“

Res je bilo bolj pametno, vendar se jima ni ljubilo vstati. Obležala sta objeta in mislila na prejšnji večer, ki je bil prijeten. Tri leta sta bila že poročena. On je bil koncipijent v Mariboru, medtem, ko je ona končavala študije v Ljubljani. Tako sta živela „zakonsko življenje na obroke“, kakršnega živi danes tudi silno mnogo pripadnikov srednjega stanu. Danes je zelo mnogo mladih, življenja željnih parov, ki so jim razmere, tuje sile, brutalno onemogočile skupno življenje. Koliko „brezposelnih čustev“, koliko čakanja, koliko tesnobe! Jože je večkrat razmišljal o teh problemih, a zase in za Zoro je jemal stvar po pravici od humoristične strani: „Kaj nam pa je hudega? Saj se imava rada, si zaupava in sploh: Če nama v prihodnjih

dveh letih slučajno ne pade na glavo kakšna opeka ali kaj sličnega, bova nekoč še živela skupaj. Tako, kakor drugi, ki so deloma filistri in se niti prav ne razumejo.“

„Pa odkod veš, da se bova midva vedno tako dobro razumela?“ je vprašala Zora.

Res, odkod je vedel? Gotovo pa sta bila oba prikupna in nikakor ne malenkostna in dolgočasna. Dneve svojega skupnega bivanja sta izkoriščala, kakor sta vedla in znala. Včeraj, v soboto zvečer, je šel Jože na kolodvor ponjo, potem sta kar v peči, na žerjavici kuhala čaj, v vzorni slogi pogrinjala mizo in razpostavljala večerjo (pri tem se je Jože veselil kretenj njenih vitkih rok). Nato nista šla nikamor več. Nasmihala sta se, se prijateljski razgovarjala in ljubimski poljubljala, si pomagala in bila nežno pozorna — skratka: obnašala sta se kot ljubimca, ki se poznata, nikamor se jima ni mudilo in vse je bilo, kakor mora biti.

Take ure imajo svoj posebni čar. V tej zimski noči so nešteti pari v sličnih ali drugačnih, bolj ali manj toplih sobicah preživljali slične, čeprav mogoče ne vsi tako posrečene večere. Zora in Jože, ki sta se dobro razumela, sta živela kljub vsemu v zavesti, da ju bo kmalu spet za najmanj štirinajst dni ločila razdalja sto in še nekoliko kilometrov.

Vse to je bilo le človeško in prav nič nenavadnega. In razumljivo je bilo tudi, da ju je končno istočasno presenetil spanec, da se je v sivem in pustem, nedeljskem zimskem jutru Jože zbudil poleg svoje žene in se niti ni zavedal, da bi bil slabo spal. Zdaj pa, ko je čutil roko svoje žene na licu in vratu (in slišal uro, ki je izpod debelega stekla rahlo, pa neumorno tekla), se mu ni dalo vstati.

Tedaj je potrkalo na vrata, kratko in neprijazno: „Oho, kaj pa je?“ Potrkalo je drugič in še bolj temeljito. Jože si je hitro popravil obleko, zdrsnil v copate in odprl notranja in zunanja vrata. Nič posebnega. Pred vrati je stala njegova nova gospodinja, postavna, nekoliko več kot polna ženska, gospa Robnikova, vdova po nižjem uradniku. Nekdaj je bila mogoče prikupna, zdaj ste se ji ob ustih zarezali dve ostri gubi in oči so ji nevoljno bliskale. Nehote je Jože pogledal po njenih rokah in jutranji kavi, gospodinjinje roke pa so bile prazne. Bila je temno, nekoliko „boljše“ oblečena. Jože je osupnil. Za seboj je zaprl notranja vrata in neudobno obstal med vrati, da ne bi stopil na cement stopnišča. „Dobro jutro!“ je rekel. Gospodinja je skoraj brez oklevanja prešla v nerazumljiv napad:

„Gospod doktor, oprostite, nekaj bi vam hotela reči! Ko sem vas predvčerajšnjim sprejela na stanovanje, ste mi zatrjevali, da ste soliden človek... zdaj pa... (nagnila se je naprej). Razumeti morate, tu je moja hčerka... skratka, jaz tega ne morem dovoliti.“

„Toda gospa, oprostite, mene prav pošteno zebe — povejte mi, kaj sem prav za prav zagrešil?“

„Gospod doktor, jaz sem poštena, a moram gledati tudi na čast hiše in na sosede in...“

„Gospa, prosim — salamensko je mrzlo — prosim vas, res ne vem, za kaj gre.“

„Drugi dan v stanovanju, gospod doktor, pa že prihajate s tujo žensko domov in...“

„A tako? To je nesporazum — uh, kakšen mraz — ne, prosim, tu ni nikakšne tuje ženske.“

„Že mogoče... da, da ste jo spustili spet ven, pa jaz sem vas videla, zvečer sem vas videla, gospod doktor, slučajno skozi lino.“

„Za božjo voljo“, je rekel Jože, „prosim gospa, samo pridite notri... ne, tako res ne morem razpravljati, dobil bom pljučnico in boste morali dati za pogreb in še venec povrh. Prosim, nikar se ne hudujte, samo pridite notri, tako... tako!“

Jože je privedel gospodinjo v sobo, potem pa bliskoma spet smuknil pod odejo. Zobje so mu šklepetali, tako da trenutek sploh ni mogel govoriti. Pa tudi gospodinji je vzelo sapo, ko je zagledala v postelji, kakor je mislila — tujo mlado žensko. Zora je sočutno najprej ogrnila Jožeta, potem vzela sama šal okrog ramen in si vljudno popravila lase. To nedolžno in neprisiljeno vedenje pa je Jožetovo gospodinjo očitno še bolj razkačilo:

„Gospod doktor, tega pa še res nisem nikdar doživela, pa najmanj, da bi od vas pričakovala take žalitve.“

„Toda dovolite, ta dama...“

„Da, to je tista dama, s katero sem vas včeraj videla. Čez stopnice ste šli in držali ste jo za ramo. Tudi moja Marta vas je videla, otrok je...“

„Toda ta dama...“

„Ta vaša dama me čisto nič ne briga, čisto nič! Gospodična, vi me čisto nič ne brigate! Vem, da danes mladi ljudje marsikaj uganjate, toda pod mojo streho, pod mojo streho, se kaj takega ne bo godilo. Pomisliti morate, da imam nedoraslo hčerko in sosede, ki imajo hude jezike... sploh...“

Med tem časom pa se je Jože ogrel. Namesto da bi še hotel gospodinjo potolažiti, ga je prijela hudomušnost: Spustil je vse zatvornice svoje zgovornosti in klepetal tako hitro, da celo gospodinja ni mogla nič:

„Salament, gospa, saj vendar nismo v srednjem veku, ali ne? Mislite, da je vaša mala Marta prav name čakala, da jo pohujšam? O, med nebom in zemljo se godi mnogo tega, o čem se vam starem niti ne sanja — čeprav se vam včasih sanja tudi preveč. Imejte vendar malo humorja, malo razumevanja —“

„Gospod doktor!“

„— malo razumevanja za te hude čase, ko se ruši toliko pravil ekono-

mije in dostojnosti! Danes se — prosim vas — ljudje ljubijo kar križem, kakor vrabci na strehi. Čiv, čiv, (ali me češ, če te čem) — in stvar je v redu...“

„Gospod...“

„Včasih seveda tudi ni v redu, posebno v naši ljubi domovini Sloveniji, ki je, kakor vas zagotavljam, naravnost klasična dežela vseh seksualnih ovir — čeprav se zdi, da ni. Koliko je pri nas zagrenjenih moških, razočaranih deklet, slučajnih otrok in polomljenih zakonov (zmajal je z glavo), najbrže še več, kot drugje; razmišljal sem o vzrokih.“

„Gospod doktor, rekla sem vam že, da ne morem trpeti...“

„Ne, prosim, nisem še končal! Danes je tako težko dobiti pravega druga, s katerim se v resnici razumeš. In če se ti slučajno uspe, moraš biti hvaležen. Prosim vas, prej je bilo vse tako preprosto. Dobil si službo, si lepo udobno živel, potem pa se zmenil z dekletom in z njenimi starši. Ona je zardela in rekla da. Včasih je tudi zardela od jeze — pa nihče za to ni vprašal. Potem si uredil stanovanje, imel otroke in sploh: to je bilo mogoče filistrsko, a bilo je solidno. Danes pa...“

„Nikar me prosim ne poučujte, vi, ki ste toliko mlajši. Prepovedujem si...“

„Ne, prosim, nimam namena, da bi vas poučeval. Samo oprostil bi se rad. Vidite, jaz in tale mlada dama, midva se imava čisto resnično rada. V tem ni nič pregrešnega, nasprotno se ne razumeva samo po besedah, temveč tudi po duši, ne le v nagnjenju, temveč tudi v nazorih, ne le v nežnosti, temveč tudi za vsak dan. Ne bodite trdi in privoščite nama to kratko veselje, skoraj edino, ki ga imava. Koliko je ljudi, ki si želijo sreče, pa nimajo niti za navadno življenje, gotovo je namreč res, da potrebuje človek ljubezni kakor hrano, kakor zrak, kakor sonce. Človek brez navadne, človeške ljubezni, je sam sebi odveč in vsem drugim nadležen, kakor star dovtip, ki ga nihče več ne posluša. Ljubezen je kakor zdravje! Ali ni tega nekdo rekel? Ne vem točno (v literaturi sem bil vedno slab), vem pa le to, da bi to bil mogel reči kdor koli, zato, ker je res. Ne, gospa, prej boste našli človeka, ki ne veruje v krizo, prej celo človeka, ki je pameten in vendar optimist, prej celo državnika, ki nikdar ne govori neresnice, kakor par, ki se ima tako rad, kakor midva. Tako je, kakor vam pravim.“

Zora se je nekaj časa imenitno zabavala. Na smeh ji je šlo, ko je opazila, da se začne Jožetova gospodinja tajati, kako ji advokatska zgovornost njenega moža sega do srca. Jože je govoril silno resno in prepričevalno, pri zadnjih stavkih je postal naravnost liričen, gospodinja pa skoraj ganjena. Ni več gledala jezno, njene poteze so se umirile, skoraj, da se je smehljala. Ko je spet govorila, so bile njene besede že čisto mirne, skoraj že mile:

„Gospod doktor, saj veste... sosedje in dober glas! Gospodična, ta gospod...“

„Ta gospod“, je rekla Zora, segla z roko in Jožeta krepko stresla za lase, „ta gospod je moj mož, da, in jaz sem njegova žena Zora Komelj, poročena Rožkar.“

Gospodinja je odprla oči: „Vi ste žena?“

„Sem“, je rekla Zora, „in študiram v Ljubljani. Tam na mizi je moja legitimacija. Pa veste gospa, malo ste vi tudi krivi; na policijski prijavi, ki ste jo vi podpisali, je Jože gotovo zapisal, da je poročen, posebno ker se zdi še tako mlad in mu tega vsakdo ne verjame! Menda je le pozabil reči, da pridem. Včasih je tako raztresen.“

Tako se je zdela stvar v najlepšem redu — pa ni bila. Gospodinja, ki se je že spoprijaznila z mislijo, da je koncipijent meni nič tebi nič pripeljal tujo žensko na dom, je bila užaljena, ko je opazila, da je prav za prav vse v najlepšem redu in da se ni bilo za kaj razburjati. In Jože in Zora sta se morala prav pošteno potruditi in zelo mnogo govoriti, da sta gospodinjjo ponovno potolažila in pripravila do tega, da jima je poslala dve kavi in še dve žemlji posebej — eno navadno in eno povrh — ki ju je šla iskat Marta, trinajstletna navihanka z zvedavim noskom.

Gospodinja je bila še nekaj tednov malo šobasta. In — kar se mene tiče — jaz jo razumem. Čeprav je bil okvir vsakdanjen in banalen, je postarna gospodinja za hip ugledala malo romantike. Mogoče se je spomnila na lastno mladost, mogoče sta se ji Jože in Zora zdela preganjanca, ki ju ona ljubeznivo ščiti, gotovo se ji je končno zdelo, da sta zlorabljala njeno dobroto in to je stvar, ki jo človek le težko oprostí. In mnogim od nas je življenje tako zamrzlo, tako sivo, tako enolično, da so silno sprejemljivi za vsako iluzijo magari tuje sreče in čustev, ki se ne ravnajo po nobenih drugih zakonih, kakor po svojih lastnih. Ali ne?

PISMO

(O d l o m e k)

ANTON SLODNJAK

Obstal je pod klancem, ki se je zarezal globoko v ilovnato peščeno gričevje, ki se je dvigalo iz polja v utrudljivi prepletенosti, kakor površina predolgo kipčnega in močno pečenega črnega kruha. Zemlja se je začela rahlo vzpenjati v širokih, položnih ploskvah, ki so se naenkrat prevesile v ozke dolinice z močvirnatimi potočki. Od tam je zemlja hitela zopet v navpičnem poletu nekaj časa v ozkem hribovitem grebenu, ki je počasi plahnel v nove

dolinske zajede, iz njih je počasi kobacala v nove hribovite pasove, padala v doline in kipela v gričevje. Včasih ji je zastavil pot povprečni val, ki je prelomil njeno smer. Začela se je gibati drugam. Tam je potem pustila malo širje doline, gričevje se je na obeh straneh vleklo v isti zakonitosti naprej, dasi v večji dolinski razdalji, ki je že hrepenela v ravnino; na prelomu pa se je groteskno nakopičilo in na površini nekoliko kvadratnih metrov hudomušno ponavljalo vse svoje gibe. Na vse strani so se zvijali pasovi gričevja, razdeljeni in spojeni od ozkih dolin. Ves ta zemeljski nemir je segal v skromno višino. Zdelo se je, da ga povzroča drhtenje velikih bitij, ki spijo pod mehko zemljo, katera izdaja njihova telesa še v smrti.

Iz teh bitij je živel trojni rod. V dolinah, med razširjenimi udi, se je vgnezdil kmet, ki je napeljal na svoje njive in travnike ves gnoj mrtvih, dasi nerazpalih orjaških teles; po vzpetem okostju, dvignjenem proti soncu, je delal viničar, med posameznimi krčevitimi zapleti teles, ki so puščale nekaj ravninskega prostora, je živel zvezni člen — želar — ki je imel nekoliko lastne zemlje.

Med temi tremi rodovi je bila razlika v življenju, noši in govorici, dasi jih je družila ista naloga — dobiti kruha, vina in sadja iz zemlje. Kmetje in želarji so večinoma to delali zase in za prodajo, viničarji pa za kmete, čeprav je kmet viničarju njegovo delo plačeval tudi s telesnim delom in s sadeži zemlje. Družabno razmerje med temi rodovi je bilo na videz patriarhalno, družil jih je predvsem isti neizprosni nagon dela, ki najprej ustvari tovarišтво med ljudmi, sicer pa so bili viničarji in deloma tudi želarji hlapci kmetov. Prvi so morali oskrbovati kmetske vinograde, ki so se raztezali po sončnih rebrih, prihajati na delo na kmetske njive, travnike in gozdove, marsikje so morali nadomestovati tudi hišne hlapce, še babiški posel in posel pogrebcev so opravljale večinoma viničarke in viničarji, dočim so želarji prihajali na delo samo na prošnjo in za primerni odsluž v kmetski vožnji in v zemljiških ter živalskih dajatvah. Zelo priljubljen ekvivalent za neko število delovnih dni je bilo mlado prase. Ženili so se skoraj brez izjeme kmetje s kmeticami, želarji z želarkami, viničarji z viničarkami. Ljubili so se navzkriž. Lepe vrhovke so bile dostopnejše, kakor zdelane kmetice, kajti kljub vsemu so kmetje več trpeli in delali, kakor pa viničarji, ki so včasih vso pozno jesen in vso dolgo zimo preležali v pomanjkanju primerne dela.

Duša teh ljudi je bila še močno živalska, posebno ker so imeli preveč dela in preveč pijače. Med njimi so živeli stalni zločinski rodovi, ki so kradli, krivo pričali, živeli v krvoskrunstvu, se neusmiljeno pobijali za najbolj malenkostne žalitve, podivjani od vina, jabolčnice in žganjice. Pohlep po zemlji je bil močnejši kakor Bog in njegov duhovnik; v zahvalo za srečno uspela hudodelstva so postavljali križe in kapelice. Ženske so bile mirnejše, ker so manj pile, ako pa so se vdale pijači, so prekašale v zlobi moške. Vasovanje, ples, ponočna shajanja pri luščenju koruze, bučnega semena, skupno delo na

polju in vinogradu, vse to je pospeševalo življenje pesmi, katero je ta rod nad vse ljubil. Njihova vera je bila medla, če odštejemo slučaje nesreče, ko se je v njih dvigal blazen strah za obstoj in pridelek. Zakonske nezvestobe skoraj niso poznali, nezakonski otrok družabno ni bil zapostavljen zakonskim. O telesni lepoti so govorili s prezirom, vendar so jo dejansko priznavali. Moški so bili brez izjeme sloki, ženske pa so bile različne; kmetiške bolj visoke in blede, vrhovske pa okrogle in rdeče. Obilni zarod so ljubili, dasi so deco neusmiljeno izrabljali pri delu.

V ustih je valjal in grizel koščke repe, ki jo je bil izpulil na njivi ob cesti. Premočena obleka mu je sedela na telesu, kakor tuja, mrtva žival. Noge so se mu pogrezale do gležnjev v mastno rumeno blato, ki je žorgalo škodoželjno in ga grabilo za noge. Leva stran, kjer je nesel sveženi, ga je bolela, zdelo se mu je, da mu je na hrbtu zrastle grba. Čutil je medlo bitje srca, ki mu je viselo v popolnoma prazni strani, in je kakor obešenec brcalo vedno počasneje okoli sebe. Plazil se je v položen hrib. Včasih mu je spodrsnilo na mokri travi, kamor je krenil s ceste. Na vrhu v rahlem sedlu je čepela viničarija, kjer je živela njegova mati. Na sepu je stala lesena stiskalnica, onstran globokega klanca pa koč. Dvoje ozkih, vdrtilih oken je gledalo s krmežljivim očesom nanj. Bela stena z rdečim pasom je motno sijala v novembrsko noč, nad njo pa so visele lesene svisli s slamnato streho. Okoli koč je vodilo iz zbite zemlje tlakovano podstenje. Ob hiši je rasel jagnjed in staro trhlo slivje. Na vse strani so bile gorice z viničarijami, temni klanci so jih vezali med seboj in so padali kakor potoki črnega blata v ozke doline, iz katerih je vrela bela para.

Ni si upal potrkati. Sedel je na prag. V lanskih počitnicah je šel obiskat svojega sošolca na polje. Sram ga je bilo, da bi se brez dela potikal po svetu, ko je mati s škropilnico hodila cele dneve po vinogradu in škropila trte. Iz globoke doline ji je prinašal v lončenih vrčih vode, cele sode je nalil z vodo. Naenkrat ni mogel več. Splazil se je potihem iz gorice in se je napotil k sošolcu. Hodil je po globokih klancih, polnih vročih ostrih kep ožgane zemlje. Lešče vje je omamno venelo v vročini, iz severnih dolin je plaval vonj dišečega borovja, iz goric je rosil ščemeči duh puhteče galice, apna, žvepla in mladja. Koče so stale zapuščene kakor stoletni grobovi. Slamnate strehe in leseno tramovje je sajasto dišalo v paleči vročini.

Ko je s klanca došel na grič, je strepetal. V koči pred njim je gorela luč. Grozna je bila ta blede-rumena luč v belem popoldanskem soncu. Kakor zasmeš mrliča. Nagnil se je k oknu. Ko je mogel razločevati predmete, je opazil na belih rjuhah človeka. Ob vzglavju, obrnjenem proti oknu, je stal križ v varstvu dveh dogorevajočih sveč. Obraz je bil izgubljen v križanju dveh luči. Mogel bi biti otroški ali starčevski, ženski ali moški, božji ali hudičev, ni pa bil niti eno niti drugo, temveč prazen nič, ki pa vendar je, bolj kakor vse

drugo. Zaletel se je v surova stesana vrata, planil skozi temno vežo v razsvetljeno sobo. Mrlič mu je molel bose podplate v pozdrav. Nikoli več ne bo stopil na zemljo. Čez ozko telo je bila pokrita črna papirnata tančica. Pogledal mu je v obraz. To je moja mati. To je moj oče, to je človek. Mrlič je dvignil glavo: „To si ti sam!“ Marin pa je zbežal. Ustavil se je šele pri materi, ki je rekla: „Stara Košarica je umrla, Bog ji naj dušo speliska. Enkrat mi je redo suh gob odnesla iz podstenja, ko sem bila v gorici.“ Marin se je zgrozil nad materjo, ki je delala mirno dalje.

Mogoče zdaj njej pleše razposajen plamen po mrtvem obrazu in babe klepetajo: „Bog ji naj dušo speliska, telo je bilo vražje.“

Približal se je oknu. Šipe so bile rosne in oguljene mladike pelargonije so se mu motale pred pogledom. Najprej je opazil v kotu staro bukovo mizo. Na njej je stala kadeča se oljenka, krajec kruha in škrbasta lončena skleda. Ob nasprotni steni bi morala biti postelja! Steno je našel. Podoba svete družine z dolgosrajčnim Jezuškom, kateremu se je v otroških letih spovedal svojih grehov, je še visela tam. In poleg nje spomin na materino in očetovo poroko ter spomin in očetovo vojaško službo. Dve od prvih let življenja zasovraženi sliki, ker sta kazali življenje tuje in neresnično. Ničesar drugega ni mogel razločiti, slutil je posteljo, lončeno peč, njej nasproti staro škrinjno in nekoliko zaman čakajočih stolov na ilovnatih tleh.

— Kje je mati? — Ljubezen ga je zgrabila. Potrkal je. V sobi se ni nikdo zganil. Ves prostor je miroval, kakor da bi bil grob ali pa sam sebi namen. Brezbrežna žalost se ga je lotila. Obup in vendar razkošje! — Sam sem na svetu. Zdaj se lahko razliješ, duša, v brezbrežnost. — Vendar se je plazil po podstenju do vežnih vrat. V sajasti kuhinji se je sklanjala v gorečo peč — mati. Plamen jo je obžaril, urno se je obrnila k njemu. „Večerjo ti kuham.“ Sin je stopil k njej, za trenutek se je dotaknilo dvoje rok in se naglo izpustilo. Materina roka je bila rahla, kakor bi mu ptič sedel na dlan.

„Saj niste vedeli, da pridem.“ „Sinoči se mi je sanjalo. Ob tej uri.“ Sin je povsili oči, materin obraz mu je bil presvetel. Njeno drobno čelo je sijalo kakor iz blešččega kamna, oči so bile žive. Leva plat obraza je podrhtevala in levo oko se je kremžilo. Od joka ali od dima?

Stopil je k ognjišču. Ogenj ga je vabil k sebi, posoda z vročim mlekom, nad katerim se je bočila rumena kupola mezdre, mu je vzbudila glad. Od nekod je prihajal duh domačega kruha, a mati je strmela nepremično vanj. Sedel je na ognjišče. Kuhinja se je zazibala, materine svetle oči so sijale nad njim. „Ubogi moj Franček!“ Peljala ga je v sobo. Posadila ga je v posteljo. Sezula mu je blatne čevlje in potegnila napito obleko s telesa. Skril se je pod odejo in obrnil obraz k steni. Tam je videl njeno senco. „Zakaj ne greste v kuhinjo?“ Plaha roka je tipala proti njemu, beseda si ni upala. Bolesti obeh pa sta si stali nasproti in se radovedno merili. „Kaj bi mi rad povedal?“ „Nič!“ V surovem odgovoru je zvenela prošnja. Mati se je sklonila

k njemu. Dvignil je oči in je gledal v obraz sodnika. „Človeka sem ubil.“ Naglo je zaprl oči, toda obraz sodnika se ni odmaknil. Še niže se je sklonil nanj, uspavajoče so lile materine solze na njegovo čelo, kakor rosa na poletno setev. „Tako ti bom prinesla mleka. Krave nimam več, rihtar in mesar sta mi jo odgnala. Bolj sem vpila za njo, kakor pa za njim. Za očetom. Ubogo živinče, z drogom so ga phali iz hleva. Ni hotelo iti.“

Bosa noga je šepetala z zemljo v smeri kuhinje. Marin je poznal prilizovanje bose noge zemlji, saj je bil v počitnicah vedno bos. Čez hip se je laskala materina noga tlom še prijazneje, čutil je drhtenje vročega mleka v njenih rokah. Spotaknila se je in suha tla so žejno mlasknila polito mleko. „Na! Obrni se!“ Z obema rokama je zgrabil posodo in jo nastavil na usta. Brezokusna vročina mu je poparila jezik in grlo, v želodcu pa je začutil slast jedi. Naglo je pil. Mati je slonela ob slamnjači iz koruznega ličja. Zdelo se ji je, da zopet doji otroka. Tudi pohojeni on je sedel nekje za pečjo. Marin je izpil, pogledal svetlo po sobi in rekel: „Kruha!“ Mati je stopila k mizi in mu je podala krajec, ki je ležal na mizi. „Jutri bom spekla svežega. Gospodinja mi je obljubila melje, če ji bom namazala z blatom svinjake.“ Trd krajec ajdovega, iz žrmljenske moke pečenega kruha je začel hlastno žvečiti. Z obilno slino je močil trdo zapečeno skorjo in jo odkrušeno drobil z zobmi. Trdi nepremleti kosci so ga rezali po požiralniku in se mukoma vsedali v mlečno razgret želodec. Sila je rastle v njem. Včasih je sicer ostro zakašljaj, okoli srca pa je popuščal pritisk, nasmehnil bi se materi, če ne bi videl njene žalosti. „Vi boste svinjake mazali? To vendar ni delo za tako staro žensko.“ Ona je bila zatopljena v njegovo mlaskanje. Kakor bi se igral na svojih prsih. Človeka je ubil? To ni res. Enkrat sta sicer z gospodarjevim Rudolfom zadržnila mlado mače pod mostom. Njegov obraz je boleč, v očeh pa mu ni videti hudodelstva. Zakaj se je odločil od mene? V meni bi spal brez skrbi. Pa mi kmetje smo že taki, da dramimo življenje zemlje in vsega, kar je skrito. Drugače ne bi mogli živeti. Jaz sem vsega kriva.

„Ali nimate šole?“ „Mati!“ „Saj si tako moj.“ Objela ga je in se je privila k njemu. Kakor on diši. Čustvo greha jo je zbodlo v srce. Spustila se je na kolena, glavo je naslonila na posteljo poleg sinove.

„Mati, kaj sem prestal!“ Rahlo ga je pobožala z razpokano roko. Rekla ni besede, v njem se je dvigalo mrzlo sovrašтво: „Nisem si mogel pomagati, napadel me je. Pa sem ga zadržnil kot mače pod mostom. Škoda, da mu nisem obraza poteptal!“ „Jezus, pomagaj ti nama.“ Mirno je obležal. V duhu pa je doživljal ostuden boj. Čutil je, kako se ga je zopet oklenilo dvoje rok, otrese se jih je z vso močjo in se vrgel na nekoga z živalsko silo ogražanega telesa. Mati je zaječala. „Ali se nisi mogel drugače rešiti? Jezus, pomagaj nama!“ Zavpil je: „Kaj javčete sedaj? Kje pa je bil takrat Jezus, ko so očeta pohodili?“

Sovrašтво ga je razganjalo kakor trohnoba. Glava je rastle v nepojmljivo

velikost, izgubljala je stik s telesom in materjo, ki je jokala brez glasu, sključena na tleh. Z višave je strmela nanjo, ki je bila priklenjena na zemljo in njeno gorje. „Kaj si mi storil, moj edini? Kaj si storil? Tako si bil priden, ko si bil majhen. Vse svetnike si poznal v pratiki. Tako si lepo molil za naju in za vse ljudi. Takrat je bilo nebo odprto, ko sem te rodila. Babica je bila pri meni. Oče je bil na delu pri gospodarju, meni je bilo malo hudo in ti nisi mogel priti na svet. Ves dan smo trpeli vsi trije. V noči je bilo še huje. Babica je šla po očeta, da bi šel po padarja. Sama sem bila. Ti si me bolel, kakor me boliš nocoj. Naenkrat je bilo vse svetlo, ne dolgo, vendar sva v tistem času bila oba rešena. Nebo se je odprlo. Taka svetloba je bila kakor vino...“ Molčala sta oba. Ona sključena na tleh, sin na postelji. „Zakaj nisi ostal v meni?“ Dvignila se je razburjena in ga očitajoče gledala. Njegovo srce pa je bilo okovano v molk. Gledal jo je v oči, pa je ni več videl. Iztegnil je roki proti njej. „Franček, saj nisi ti kriv, da si nesrečen. Midva z očetom. Ne. Samo jaz. Staremu hudiču, pri katerem sem služil, sem namešala mišnico med kavo, ker mi ni dal miru. Nato je strepetaval kot podgana v lisici. Poldrugi dan je crkaval, nato ga je oče, takrat še nisva bila oženjena, zavlekel v hlev med konje, da so ga strli kakor suh nastelj.“

Vrgel se je iz sna, kakor riba iz vode in obstal nepremično v obupu njenih besed. „Ni res! Ljuba mati, recite, da ni res. Lepo prosim. Saj vem, da samo za to pripovedujete take stvari, da bi mene tolažili. Jaz sem se samo branil. Nisem hotel — dasi sem ga sovražil. Nekdo drug je kriv. Mati, saj ni res, mati!“ Klečal je na postelji in jo objemal kakor še nikoli. „Res je. Tvoj oče. On je že dobil plačilo. Jaz pa tudi. Njega so pohodili Rusi, mene pa lastni sin.“ Odskočil je na klop pri peči in se skrnil v kot. Zvil se je v klobčič in zašril življenje, ki je puhtelo iz njega kakor vlaga iz mokre slamnate strehe v jutranjem soncu. Brez zavesti je klical: „Jezus, Jezus, Jezus.“ Mati je za hip obležala na postelji, kamor jo je sunil v blaznem begu od nje. Vstala je in se mu približala: „Vidiš, Jezus je. Prej si rekel, da je že davno umrl, zdaj pa ga sam kličeš.“ „Molčite!“

„To ti moram zdaj povedati, kar se mi je zgodilo poleti, ko sem žela pšenico. Drugi dan na to sem dobila pismo, da so očeta ubili. Vročina je migetala, dan je pel, jaz sem žela sama. Strah me je bilo, ves svet je bil prazen, molila sem za vaju, ker nisem imela sklepanega srpa. Pšenica je bila trda kakor protje, ogoni pa dolgi ko Ormož. Ravno sem požela, pa pride...“ Starka je obmolknila. Srčno je želela, da bi ga zanimala njena povest. Sin je vedel za materino željo, vendar je molčal. „Jezus je pričel.“ Poslušnila je trenutek, ni se zganil. „Nisem se upala zravnati, klatila sem s srpom po praznem strnišču. Vedela sem, da je on. Senca pred njim je bila svetlejša kakor sončna luč. Vse drugo je bilo temno in se je razločilo v njegovi senci. Pokleknila sem in poljubila njegovo luč, ki je šla pred njim, kakor hodi pred človekom senca. Pa sem mu rekla: ‚Odpusti nam naše dolge,

saj veš, kakršne si nas ustvaril, takšne pa nas imaš.' Njegova luč je padla vame kakor hladna pijača.

Reci mi nekaj, saj veš, da ne lažem!"

Iz kota se je oglašal hudič, ne sin. „Utrujeni ste bili, pa se vam je bledlo.“

„Kaj ve kmečki človek, kaj je utrujenost. On ve samo, ali je neko delo opravil ali ne. Jaz sem požela potem vso pšenico in postavila razstave. Delo mi je šlo tako urno izpod rok kakor še nikoli poprej. Srp je bil nankrat oster, kri mi ni silila v glavo, križ me ni bolel. Franček, veruj v njega. Nam je dober. Mi imamo pekel na tem svetu, večno trpljenje ni namenjeno nam. To dobro vem.“

On je že spal. Glavo je dvignil in naslonil na peč. Usta je začudeno odprl, roke je vrgel od sebe. Mati ga je nepremično gledala. Saj je priden, drugače ne bi mogel spati. Skozi negibno odprta usta so hitele besede. Zatajevana, izmučena duša se je razodevala v spanju. „Če si res... Bog, pa nisi... zakaj se ne usmiliš vsaj... matere.“ „Kaj govoriš? Mene se je usmilil, saj sem ti povedala.“ Rada bi ga zbudila, pa si ga ni upala.

„Moj mali!“ S težavo si ga je naložila, mrtvo je bilo sinovo telo, ko ga je položila v posteljo. Odela ga je skrbno, prekrizala ga in pokleknila poleg postelje. Molila je, toda njena duša je hodila poleg molitve, mrzla in tuja, pogreznjena v ničnost in slast spanja. Včasih jo je udarila sredi molitve sitna, dasi neznosna skrb za zimsko solato, ki je ni pokrila pred slano, v rožnem vencu je v ženski prebrisanosti pomilovala Jožefa, slamnatega moža in očeta, šele v molitvi za rajne in verne duše je našla zbranost molitve.

Vsa premražena in trda se je slednjič dvignila. Kolena in ledja so jo bolela, prekrizala je še enkrat sina in je zlezla v kot za peč, kjer je sključena z zijajočimi ustmi utonila v spanju. S postelje jo je klical sinov glas, ona mu je odgovarjala, nekje za zaveso telesnega življenja sta se sešli dve duši.

Marin se je prebudil. Ni se še polastil popolnoma v spanju izgubljene zavesti. Korakal je nekje po strmeh robu, ki loči zavest od nezavesti. Bil je še samo v posesti telesa, ki se je vse zaceljeno od včerajšnjega napora valjalo po težki hodni rjuhi. V ustih in na ustnicah je imel strnjeno lepko in grenko snov, oči pa so bile vedre, glava prazna in voljna sprejeti kar koli v svoje shrambe. V vsem telesu je bil najjačji spomin na Silvo. Na Krapfa in beg iz mesta, na pogovor z materjo se ni še spomnil. Pogrezal se je rajši v spomine na žensko, ne da bi čutil ljubezen do nje, prej mržnjo, vendar si jo je slikal s strastno domišljijo. Rojstna hiša mu je bila tuja in zoprna. Tukaj se ne more pojaviti ona, kvečjemu mati. Omahnil je na ležišče. Mir spočitega telesa je izgubil v nemiru vzbujene duše. Mogoče je vse le spomin na hude sanje. Zaman se je varal, zaman se je trudil ustaviti tok, ki mu je prinašal podrobnosti prejšnjih dni. Posebno ga je jezil letak v ravnateljevi pisarni, Podkoritnikova podoknica Silvi, bedast pogovor z mladim Röpetzom. Jedra

dogodkov se je krčevito izogibal. Bal se je, da bi zopet začutil Krapfov jekleni objem in borbo z njim. Naenkrat je krčevito stresel roko in jo brisal z rjuho. Strahoma jo je ogledoval. Zdela se mu je gnusna, v zapestju je bila drobna, na členkih so čepeli zgrbljeni kožni zavitki, sledovi težkega dela v otroških letih in v počitnicah. Konci prstov pa so bili modrikasto zatekli, nepostriženi nohti zlomljeni. Odsekal bi jih. Potem tudi ne bi bil vojak.

Strah pred samim seboj ga je prisilil, da je skrnil roke v odejo. Rad bi zaspal, toda težko drhtenje srca mu ni dalo zasnuti.

„Mati!“ Sram ga je bilo lastnega glasu, ki je zvenel obupano. Vrgel se je s postelje. Bedni prostor spočetja in rojstva ga je napolnil z obupom.

Podoba Kristusova na steni ga je gledala brezčutno. Zagrabil je nož, ki je ležal na mizi. Začutil je glad in šel v kuhinjo. Tam ni bilo nikogar. Med znubljeni je našel posodo ajdovih žgancev, zabeljeni z ocvirki in vrhnjem. Pojedel je in se malomarno oblekel. Bos je stopil na prag.

Svet je bil pust ko mokro pogorišče. Sonce se je borilo s preperelimi oblaki, ki so viseli nad mrtvim grmičevjem, kakor stari, od dežja izprani lepaki. Verige hribov so se vlačile kakor počasne, kobacajoče želve, pusti vinogradi z nagnjenim koljem in razvezanimi, golimi mladikami so mukoma plezali po rebrih in padali v doline, kjer so dremale premočene njive, poplavljeni travniki, na severnih straneh so sopli redki oskubljeni bukovi gozdovi, venci zapuščenih viničarij na grebenih so se nižali na vse strani, jagnedi so drgetali v hladu pozne jeseni; zemlja je umirala v svoji zapuščenosti kakor zabodena žival. Rada bi planila kvišku in stresla sebe, človeka in dela njegovih rok kakor zoprne gnide.

Marin se je napotil mimo vinograda po široki travnati zarez, ki se je metala sem in tja med neprestano rastjo zaprek, hribčkov, sedel, griv, dolinic, v precej globoko dolino, kjer je stala kmetska hiša z gospodarskim splotjem. Hribovje, ki se je raztezalo naprej, je tvorilo prelomnico in razvodnico. Skozi dolino je že segala ravnic v osrčju hribovja.

Mislil je, da je mati odšla h kmetu, ki je bil gospodar viničarije, na delo. Hotel jo je poiskati.

Pred bregom se je tiščala na pašniku med sadnim drevjem čredica krav. Živina je bila premočena, trave ni bilo več, starejše krave so s požrešnostjo žrle snope močvirnega sitovca, mlajša živina se je igrala, lizala si medsebojno glave in se za šalo bodla. V živi meji se je igral bik, razkoračen je drgnil pobalinsko glavo in kratek, širok vrat z visečo podgrlino ob leščevje in gabrovje. Ko je začutil Marinov korak, je grozeče zamomljal. Osladen duh, ki je spomnil na duh mleka, se je dvigal iz živali. Vitka telica je radovedno gledala prišleca in iztegovala jezik proti njemu. Ko je zamahnil z roko, je zatisnila temne rahle oči, jezik pa še bolj poželjivo iztegnila.

„Liša, boš šla?“ Iz potočka, ki je tekkel iz globoke laporne usedline v

bukovem gozdu na desnici, se je dvignil deček, lopnil s šibo po živali, ki je začudena odskočila, ter hotel izginiti v jarek, kjer se je menda igral.

„Čigav si ti?“ „Gospodarjev.“ Izpod pokvečenega klobuka se je zasvetilo dvoje zrelih, svetlih oči, ves obraz je izražal prebrisano vseznalost, katero je motila samo sveča, viseča iz nosu preko krastavih ust. Prevelika, prisluzena suknja z narobe obrnjenimi žepi je bila na prsih razpeta, iz raztrgane srajce je gledala rdeča koža. Hlače je imel zavihane preko kolen, v rjavi, bradavični roki je držal neusmiljeno palico.

„Ali sem to jaz, ali nisem?“ je pomislil Marin in je prijel dečka, ki je hotel uteči, za roko. „Pusti me!“ in strastno z gibom vsega telesa je zamahnil s šibo proti Marinu. „Jaz sem to,“ je rahlo pomislil in je pustil, da ga je šiba oplazila po obrazu. Bliskovit, sočasen občutek mraza in toplote ga je motil v igri. V meni je še vedno duša pastirčka, ki brezskrbno čita knjige na paši ali pa se zamišljen igra, zvečer, ko pa nima živine, moli in prosi Boga in svetnike, da mu odkrijejo izgubljeno žival.

„Ali so naša mati pri vas?“ „Ne poznam jih.“ Fant si je zakrival z roko obraz in vlekel glavo med prsti. „Saj ti ne bom nič napravil. Kje si doma?“ „Iz Halož.“ Zdaj je šele v njegovih besedah zadonel pojoči naglas haloškega govora. „Mati so nas nagnali služiti. Tudi oni služijo pri kmetu. Oče pa so na vojski. Čez pet let bom tudi jaz šel k naboru. Potem bova z očetom skupaj. Matere nimam rad.“

„Zakaj ne?“ „Ja...! Zdaj, ko ni očeta doma, so imeli Rusa, da je pri nji spal, odkar pa služijo, pa spijo pri gospodarju.“

Liša, prekleta krava! Glejte, na bika skače, pa je komaj leto stara. Zdaj bo pa on na njo. Bo že videla, kaj je vojska. Jutri jo bo mesar odgnal.“ S krikom se je zaletel med obe živali, ki sta se motali v nepremagljivem nemiru ena okoli druge, se metali ena na drugo ter se zopet besno spoprijeli. Marin je šel globlje v dolino, ki se je širila od vseh strani. Pastir je vpil za njim. Po blatnem kolovozu sta vlekli dve kravi z vrečami naložen voz. Kravi je vodila na vrvi mlada ženska. Živali sta težko sopli, prenašali sta vso svojo moč v vratova, kjer jima je ležal težak jarem. Dekle jima je prijazno prigo-varjalo, včasih je katero ošinila z bičem, ko se je pričela cesta vzdigovati, se je oprla v prednjo ročico in pomagala kravama. Tudi njeno telo se je spremenilo v delo. Še vitkejša je postala. Tudi pri njej se je vsa moč osredotočila v dvignjenih plečih in v brezbrizno v voz uprtih prsih. Bose noge je upirala daleč za seboj, krilo ji je splezalo kvišku. Obraz je dvignila in je neprenehoma šepetala kravama, ju tolažila in vzpodbujala.

„Kaj pa vozite?“ „Tisto, česar ne moremo nositi. Ne vem, koga vikaš, kravi ali mene. Saj te poznam, Marinkin Franček si. Oha! Počijta malo.“ „Micka, kdaj si tako zrastle?“ „Pri delu, pa tudi ti si se precej potegnili.“ „Lepa si postala.“ „Lepa, pa ne slepa. No! Bog pomagaj!“ Uprla se je v voz in pognala kravi, ki sta nerodno in nevoljno prestopili.

Gledal je za njo, ko je stopala s svojo vprego više v hrib. Z isto dobro-srčnostjo je pomagala živalima pri delu kakor prej. Na sredi klanca se je ozrla in zaklicala: „Pridi zvečer tolč! Na naš pod v vrhu.“

Vračal se je po zemeljski zarezi v rojstno kočo. Edino pri materi je ljubezen, vse drugo je prevara.

Stala je na pragu. Z žejnim pogledom je tipala po prostoru, iščoč ga. Ko je prilezel iz grabe, je zaprla oči. Tudi on je gledal mimo nje v grbasti svet. Ko je došel do praga, se mu je odmaknila. Šel je v sobo in se vlegel na klop za peč. Mati pa je stala pred zaprtimi durmi in se je zvijala v kratkih odsekanih vzdihih, ki so prihajali iz sobe. Ko je utihnil, potolažen od odkritosrčne in čiste toplote peči, je stopila v sobo. Dvignil je oči in jih je zopet zaprl.

„Iti bova morala.“ „Kam?“

„Na sodnijo. Ne bi rada, da bi naju orožniki gonili. Bila sem pri maši za očeta. Vse leto sem hranila denar za črno sveto mašo s frgilijami. Rakev so postavili pred shodami, župnik, kaplan in organist so peli okoli nje, jaz pa sem molila in videla, da ni bila prazna. Oče je ležal v njej. Ni bil mrtev. Imel je res od konjskih kopit razsekan obraz, toda oči so bile cele in žive, gledal me je. Nekaj časa je bil obrnjen z obrazom na tla, njegove oči pa so šle po cerkvi kakor dva plamena brez luči. Pred menoj sta se ustavila in sta mi svetili. Rekla sem: ‚Bova,‘ in ugasnila sta in rakev je bila prazna in mašnika sta še lepše pela.“

„Mati, vi boste znoreli.“ „O, zdaj ne bom več! Prej bi lahko, ko nisem vedela, kaj naj storim. Od začetka sem se njega bala, pozneje pa tebe. Zdaj sva enaka. Hudobija naju je izenačila.“ „Mati!“ Objela sta se in poljubila ga je kakor še nikoli, odkar je shodil. „Kaj naj storim?“ „Oče mi je danes povedal. Že prej mi je hodil praviti, pa ga nisem razumela, ker mi je bil zagrozil, ko je odšel na vojsko, da nikoli ne smem povedati, že zaradi tebe ne. Pozneje pa mi je sam hodil praviti. Divjal je v palmi in jo je pripogibal do strehe, šumel je v slivju in ga je lomil, trkal na okno in se zaletaval v vrata, hodil po dilah in šumotal v dimniku, cvilil v peči, ustavljal uro, pozneje je hodil že stat pred posteljo, zadnje dni je ležal poleg mene in me vso noč gledal. Prejšnjo noč sem mu obljubila, ker sem vedela, kaj si ti storil.“ „Ničesar. Branil sem se.“ Obrnil je obraz k peči.

„Pokora mora biti na tem svetu, drugače...“ „Mislim, da imava midva že dovolj pokore. Naj se začnejo pokoriti enkrat že drugi. Ne bodite otročji, mati! Pravico ste imeli, da ste se branili pred onim človekom.“

„Ti ne veš, kaj sem prestala.“ „Zakaj pa oni ni čutil potrebe po pokori? Zakaj bi se naj pokorili samo eni, drugi pa živijo brez vsake pokore in so srečni?“ „Ljudje so razdeljeni na dve polovici, eni so namenjeni za večno trpljenje, drugi pa samo začasno.“ „Čenče. Pustite me pri miru, pa tudi vam

ni treba nikamor hoditi. Če ste res kaj zagrešili, potem ste se že tudi dovolj pokorili.“

Vstala je, niti zavzdihnila ni, v sebi pa je čutila, kako se je zgrudila duša na tla in zazijala v začudenju nad lastno zavestjo.

„Kaj bi rad jedel?“ „Mišnice ne, drugo pa vse jem.“

Sklonjena od neusmiljenosti lastne krvi se je čudila ljubeznivosti prašnih ilovnatih tal, ki so se oprijemala njenih mokrih nog. V njem pa je vstajal kes.

Vrnila se je kmalu. Vprašala ga je z rahlo ljubeznijo: „Ali bi jedel cvrtje? Nekaj jajc so mi kure nanesele, tudi masti in soli še imam.“ „Krompirja mi skuhajte.“ Odšla je. Sin pa je obležal za pečjo. Toplota mu je ugajala. V njej se je počutil močnega in varnega. Duša se mu je umirila, življenje in svet sta utonila nekje v megli, hrib s kočo in strmim jagnedom pa se je dvigal naglo kvišku v varno samoto. V kuhinji je bila mati, ki je kuhala kosilo in varovala sina. Potegnil je iz žepa knjigo, dvignil noge po peči in začel brati: „Himmel über mir, du reiner, tiefer! Du Lichtabgrund...“ V hrepenenju misli in telesa je sledil hrepenenju besed. Bil je srečen in zaspan pri topli peči s knjigo v roki.

Zdramil se je, ko mu je prinesla kosilo. Slastno je vse pojedel in postrgal skledo. Z materjo nista govorila ničesar razen očenaša, ki sta ga molila pred in po jedi z otroškim glasom. Nato se je spet zavil v toploto peči, besed in lastnega sitega telesa. Čas je tekel mirno, uspavajoče, kakor daljna reka. Pred hišo na podstenju je bil velik kup repe. Tam je sedela mati in jo obrezovala. Pela je s tihim spremenjenim glasom pobožne pesmi, ki so trkale na okno kakor angelske peroti.

Proti večeru se je zdramil. Neznani nemir mu je razbil prijetno lupino sanj in spanja. V kuhinji je pripravljala mati večerjo, zopet je pela s tihim glasom, ropotala z lonci in burkljami, dvigala težke kropjače s svinjsko pičo v peč. Skozi okna je tekla tema v mogočnih tihih valovih, skozi razpoke peči pa je sijal ogenj. Dvignil se je, da bi šel k nji, da bi ne utonil v temi. Zakaj sem se vzdramil, zakaj nisem ostal onstran življenja? Kaj, če bi odšel samovoljno za vedno spat? Saj bi moral tudi čutiti življenje, toda čutil bi ga samo od daleč, ne sodelujoč, temveč samo sprejemajoč, kakor središče sveta, kakor najgloblje in najvišje mesto vesoljstva. Ne! Izgubil bi telo in z njim stik s svetom. Tudi ta razmišljanja so mogoča le tako dolgo, dokler diham, delam, ljubim, jem, sovražim, hodim, mislim. Dokler živim, sem vse.

Obul se je in šel v kuhinjo. Mati je prenehala s pesmijo: „Si lačen? Oženjene žgance kuham, pa mi krompir dolgo ne zavre. Kuro sem zanesla k štacunarju, pa mi je dal od svojega deleža melje. Jutri bom spekla kruh, za vsakega en kolač, zate bom skuhalo mesa. Ključ bom zanesla k gospodarju, pa bova šla na pravico.“

„Le ostaniva doma, pravice ni.“

Obmolknila je. Stopila je k njemu. „Na dobrem glasu smo bili in ne bi

rada, da bi naju orožniki gonili.“ „Vam nikdo ničesar ne more, samo držite jezik za zobmi, jaz se bom pa skril.“ „Saj se mi smiliš, ker si mlad. Ali misliš, da te jaz nimam rada? Kam greš?“

Odšel je brez slovesa. Zunaj je bila pusta jesenska noč. „Tema je,“ je jezno ugotovil. Stopal je po glasni blatni poti, ki se je vila po hribu. Narava je bila grozna kakor pošast. Povsod je prežal strah, iz nizkega, pokvečenega neba je pršela groza. Potuhnjene viničarije, kleti, stiskalnice so prežale ob poti kakor razbojniki, zahrbtno grmovje je šumelo in udarjalo z vejicami po njem. Lepljivo blato ga je izdajalo, koraki so mlaskali kakor opravljive babe. Iz globokega klanca je smrdelo po mrličih.

Vrniti se je že hotel. Toda skozi špranje lesene viničarije na drugem obrežku je svetila luč. Glasovi, smeh, zamolkli udarci po lesenem koritu so mu odvzeli strah. Zaletel se je v globelj, kakor da bi skočil v vodo. Tema je pljuskala okoli njega tako gosta, kakor da bi bredel skozi črnino. Na najglobljem mestu globeli se mu je zdelo, da ga bo zalila, zlasti ker so se mu noge preko gležnjev udirale v močvirno zemljo. Tekel je po strmem vinogradu, zaletaval se je v kolje, zapletal v trte, padal in vstajal, preganjan od samega sebe. Na sepu pred stiskalnico je obstal. Vrnil bi se, če se ne bi bal poti nazaj in če ga ne bi vabila svetloba luči in ženskega glasu.

Velik prostor, zajet iz tesanih, začrnelih in trohnelih tramov in nizke slamnate strehe brez stropa je razsvetljevala ščemeča in smrdeča karbidka. Pravokotno leseno korito, dvignjeno na velikanskih lesenih podvalih precej visoko od tal, je zavzelo nad polovico notranjščine. Nad koritom je visel med dvojico močnih preslic premakljivo pritrjen stiskalnik, ki se je dal s pomočjo vretena, obteženega s kamenito kašto, v sprednjem delu visoko dvigniti, v zadnjem delu pa tik nad košem, kamor se je zlagalo stolčeno sadje ali pa pohojeno grozdje, tesno zaveržiti. Nato se je lahko spuščal stiskalnik tudi spredaj s pomočjo premakljivega vretena tako nizko nad koš, ki je bil pokrit s težkimi lesenimi vrati, da je z zadnjo zagozditvijo bil sporeden. Pritisk na koš z zdrobljenim sadjem je še večala kamenita kašta, ki se je pri spuščanju v sprednjem delu z vretenom vred dvigala, zaradi povprečnega zaverženja v prednjih preslicah in je vlekla navzdol že rahlo usločeni stiskalnik.

Rajši bi ležal pod njim, kakor pod bremenom samega sebe, si je brez besed zašepetal Marin, ko je vstopil. Toda že ga je objel vrtnec ženskih glasov in prerivanje okoli velikega škafa, kjer so si umivale noge, predno so stopile v korito in začele tolči z lesenimi tolkači jabolka, nakopičena v koritu in v sodih ob straneh. Marin se je hotel vrniti, kajti zdelo se mu je, da so vse pijane. Tedaj ga je pograbila izpita ženska in ga postavila v sredo med nje. „Zdaj smo že ljudje, dosedaj smo bile samo babe.“ „Kaj pa mi, ali boš nas tako imela?“ se je oglasal nekdo iz kota, kjer je stalo nekoliko negodnih lajnščakov, ki so poleg starcev predstavljali moški rod vasi v četrtem letu vojne. S cigareto v ustih se je postavil potegnjen fant

pred Marina. „Kdo pa si ti? Greš na kuraš?“ Z ostudnim pljunkom je izpljunil še ostudnejšo kletvico. Kakor v nedolžni igri je začel motoviliti z odprtimi žepnim nožem Marinu pod nosom. Izpita ženska ga je sunila z nesramnim udarcem v stran, da se je fant stokajoč opletal v kot. „Kaj se boš tukaj hrenil, ko pa sem ti zadnjič hotela pogledati na pismo, pa si bil še gol, ko pišče pod repom. To pa je naš človek, Marinkin študent. Kdaj bo primicija? Jaz ti bom svatevca. Juhuhu!“

Zdaj so zaregljale še ostale, večinoma slamnate viničarske vdove in njihove hčerke. Med vojno so preživljale neprostoVOLjno emancipacijo, ki je grozila, da bo uničila vso družinsko življenje. Z nepričakovano odpornostjo in spretnostjo so se lotile vseh moških del, razodevale so tako, dosedaj mogoče namenoma zatajevano silo in odločnost pri gospodarstvu, da je Marin večkrat pomislil, kaj bi bilo, če bi se ženske začele vojskovati. Ni si upal razmisliti te misli do kraja. Ker so večinoma opravljale same ves posel, so hitro pozabile na može ter si poiskale nadomestila, kjer so si mogle: v ujetnikih, dopustnikih, rekvizicijskih vojakih, nedorastlih fantih in starcih. Pijače je bilo dovolj. Podpor tudi, živila pa so poskrile s pretkano iznajdljivostjo v vinskih sodih, v parno med slamo, celo v zidane studence so obesile na verigah posode z mastjo in mesom. Rekvizicijske komisije so podkupavale z vsem: s seboj, s hčerkami, denarjem in živili. Zgodilo se je celo, da so oborožene zahrbtno napadle preveč vsiljive komisarje, zlasti če niso imeli vojaškega spremstva, ter so jih neusmiljeno pobile. Vas med vojno je začela dobivati znake obnovljenega matriarhata, oziroma ginearhata.

Marin se jih je komaj otepal. Iskal je Micko, radi katere je bil prišel. Stala je v senci vretena in je nalivala fantom pijače. Ni se hotela ozreti nanj, vendar ji je ugajalo, da je sledil njeni prošnji. Noge so ji bile kakor iz železa, čez prsi in pas je čutila pritisk, ki ji je jemal sapo. Poznala je življenje, ljubezen med očetom in materjo je že v otroški dobi doživela s sladostrastnim pohujšanjem nad očetom in z zaničljivo prizanesljivostjo do matere, vedela je za življenje svojih tovarišic. V senu, na gumnu, pri trganju koruze, pri ponočnih jesenskih in zimskih opravilih je ljubila slučajni ali hoteni dotik moškega telesa, sicer pa še ni pustila nobenega spanjača v svojo kamro, ker je hotela ostati nedolžna. Bila je tenkolasa blondinka, s čistim visokim obrazom, s pametnimi očmi, ki že vse slutijo, mogoče celo svojo smrt, ne vedo pa še ničesar drugega iz lastne izkušnje, kakor da je kruh dober, dan bel in delo potrebno.

„Ženske, zdaj pa le na pod!“ Gibčno je skočila na podval, si tam še enkrat oplaknila noge, podvezala krilo in stopila v korito. Močno je začela udarjati z lesenim tolkačem po zrelem sadju, ki se je pod udarci razkrehnilo, da je škropil sok na vse strani. „Če boš ti tako urna, potem nam sploh ni treba iti na pod.“ Marin si je naglo sezul čevlje, umil noge, zavihal hlače in skočil na pod. Vzel je tolč, se postavil naproti njej, ki se mu je

prvič nasmehnila. Pogledala sta se naglo in radovedno. Tretji je planil na pod prepirljivi fant, ki se je postavil tesno ob dekletu in začel delati. Počasi so poskakale na pod, kakor kokoši v kurnik, ostale ženske. Začeli so enakomerno udrihati po zrelih jabolkih, tropine so zgrebali na stran, sok je škropil na vse strani, oprijemal se nog in dišal sladko. Včasih so prenehali z delom, naslonili so se na tolče, pripovedovali si vaške čenče, zbijali robate šale, včasih je kdo dobil s tolčem po bosih nogi, ali pa je komu spodrsnilo, da je sedel v sadno brozgo.

Marin je molčal. Delo mu je ugajalo, prevzelo ga je popolnoma in zamorilo vse misli razven ene, — približati se njej, ki je tolkla zravnana, samo glavo je nekoliko nagnila, dočim so se druge sključile, dvignile zadnjice in padale z vsem telesom v padcu tolča. Pili so iz lončene ročke, ki je stala na stiskalniku. Ko so stolkli sadje, ki je bilo v koritu, so ga prinašali iz sodov v košarah na pod, polagoma so se upehali, vedno pogosteje so se ustavljali med delom in nagibali ročko na usta, vedno nesramnejše besede so govorili, smrad potnih teles je vel in ustvarjal skupnost delajočih. Marin je prenehal. Na rokah je imel krvave žulje. „Gospod!“ je s porogljivostjo rekla Micka. „Pa se dajva, kdo bo prej upešal.“ Postavil se je tik nje in začela sta biti s tolčema po sadju, da so tropine brizgnile na vse strani. Ostali so ju gledali, stopili so na rob korita ter nehali z delom. „Lep par.“ „Trlica in gožica.“ „Taki so ravno vražji.“ „Micka, mati gredo.“ „Mi pa pijmo tačas.“ „Le delaj, saj v mestu lenariš.“ Ona dva pa sta smatrala tekmo v delu za resno. Dekle je odložilo ruto in jo zataknilo za pas. Lasje so ji padli na obraz, telo je delovalo kakor vzmet, sram bi jo bilo, če bi jo zopet premagal ta — bledoušnik, ki dela samo z glavo. Zagrizeno je udarjala po sadju in ni niti čutila njega, ki je delal, tesno ob njeni strani. Užuljene roke so ga skelele, križ ga je bolel zaradi neprestanega sklanjanja, parkrat se je udaril po prstih, da bi najraje zarjul od bolečine, ki ga je predrila skozi vse telo.

Stolkla sta že vse sadje, ki je bilo nasuto po koritu. Nekdo je hitro zgrnil tropine na stran, že so prinesli nove posode sadja. Zopet sta se vrgla na delo. Marin je čutil, da omahuje, toda nagel pogled na nasprotnico, ki je delala na videz mirno in brez utrujenosti, mu je vrnil moč. Ostali so ju gledali molče, niso mogli razumeti, kaj se godi v teh dveh ljudeh. Še trikrat so jima zgrnili tropine in nasuli svežega sadja. Marin je bil premočen od potu, toda telo je premagalo prvo in najhujšo utrujenost, zdaj je bilo vrtno in je delalo brez upora, gnano od volje — zmagati.

„Micka, ne bodi neumna, pusti naj dela, saj je moški.“ Njena sila je bila naenkrat zlomljena. Dasi je navidez laže delala kakor Marin, vendar je prej uporabila svoj vek, ker je istočasno hotela zmagati in biti premagana. Udarila je še nekajkrat po sadju, nato pa je zagnala tolč vstran in je stekla ven. Marin je je začudil. Ženske pa so se zasmejale. „Teci zanjo!“

mu je zašepetala ena. „Kaj si ji napravil?“ „Ali si jo udaril?“ „Prehladila se bo, reva, jaz ji bom nesla jopo.“ „Ne, on ji jo naj nese.“ „Zato je šla ven, da bi ti prišel za njo.“ Fant je stegnil roko po jopi. Marin mu jo je divje iztrgal in je pohitel ven. Ženske so se spogledale v zmagoslavju zvodništva: „Sta že skupaj!“ „Samo kaj bode stara rekla?“ „Saj je vojska.“ Zapele so robato pesem, posoda je krožila od ust do ust.

Marin je stal v zadregi pred stiskalnico. Zdelo se mu je, da vidi na nasprotnem bregu luč v materini koči. Stopil je v smeri luči, nato pa je krenil na levo, kjer so bili pod kapom naloženi otepi, preostali od vezatve v vinogradu. Tam je sedelo sključeno telo, ki ni imelo nikake podobe, ker je bila glava skrita k dvignjenim nogam. Poklical jo je, toda ni se odzvala, hrbet se ji je stresal. V medli svetlobi pozne jesenske noči, ki je proti jutru obetala slano in mraz, je bila prikazen v slami še nenavadnejša, njen tihi jok naravnost grozen. Marin je premišljal, ali naj pusti velikega otroka, da se izjoče in ozdravi, kar začuti vročo roko v svoji roki. Hoče se ji iztrgati, toda roka ga vleče nepremagljivo navzdol. Silovito potegne svojo roko k sebi in hoče oditi. Zgrozil se je pred molčečo strastjo dekleta. „Saj vem, da me preziraš, ker sem taka.“ Še bolj se je zvila. „Tam na onem bregu me čaka mati, še dalje mogoče smrt, gotovo pa težka kazen, tukaj je ljubezen in dom.“ Sklonil se je k njej. Čudil se je mehki njenih las, rad bi jih božal, toda njena roka je vodila njegovo roko po telesu. Pokleknil je zraven nje. Zagnusil se je samemu sebi, spomnil se je, da je že enkrat klečal zraven ženske. Od dekleta je dišala pijača. Ogrnil ji je jopo in je hotel oditi. Ni ga izpustila. „Saj nisem pijana. Morala sem piti, babe mi niso dale miru.“ „Pomiri se! Jutri bi ti bilo žal, ako bi se ti kaj zgodilo.“ „Ali me nimaš rad? Saj vem, da me ne moreš imeti, jaz pa sem vsa tvoja.“

Objela ga je naglo in silno. Ko pa je hotel on njo, ga je sunila stran. „Kaj boš mislil o meni? Nisem se ti lagala prej. Nisem. Idi, idi!“ Vnovič je krčevito zajokala. Zdaj se mu je smilila. „Potolaži se, saj ni nič hudega. Jaz te imam rad.“

„Babe so prepričane, da sem šla nalašč ven. Nočem biti boljša. Na me!“

Praznoto v ustvarjanje potopljenega telesa je polnila noč, ki je tekla vanj glasno in svareče, kakor mošt v prazen sod. Od vseh strani ga je poplavljala, težko se je dvignil od nje, ker je čutil njen vprašujoči pogled. Potegnila ga je zopet k sebi, on pa je slišal šum dela in pogovora za leseno steno, okno v rodni koči je še tudi bilo svetlo in ga je gledalo z daljnim nepremičnim očesom, telo pod njim pa mu je bilo tuje in odvratno. Stisnil bi ga za vrat. Tresoč se, je razklenil njen objem in se zravnal. Pretegnil se je proti nebu. Kesa ni čutil nikakega, pač pa naslednji strah, češ, zdaj je mera hudobij polna, kazen mora priti. Bil je pripravljen na vse. Jutri grem in jim povem, čeprav jih nič ne briga.

„Pridi vsak večer! Čakala te bom. Ali si srečen?“ „Ne bo me, grem

nazaj v šolo.“ „Ne smeš, ostani doma! Oženiti se morava.“ Iz njenih besed je zvenela prošnja. „Kaj se boš klatil po svetu? Pri nas je dela in jela dovolj. Oče so na vojski, midve z materjo pa tudi ne moreve vsega opravljati. Greh bi bil, če bi odšel...“

Marin je hotel presekat mrežo njenih sanj. „Moram iti na sodnijo, ker sem nekoga ubil.“ Zasmejala se je. „Ni lepo, da si zmišljuješ take stvari. Ali me res nimaš rad?“ „Ne.“

Ni ga hotela razumeti. Dvignila se je in ga skušala objeti. Sunil jo je, toda takoj je iztegnil roke po njej. Odbila jih je in rekla: „Zakaj pa si storil to z menoj?“ Zvila se je v trpljenju, pogledala ga še enkrat, vstala, sklonila glavo in odšla v stiskalnico.

„Micka!“ Zdelo se mu je, da se je res ustavila. „Počakaj, poslušaj!“ „Mene si zares ubil.“

Slišal je njen glas v stiskalnici. Priganjala je ljudi, ki so posedli tačas. Kmalu so enakomerno zabobneli tolkači po podu, Marin pa je začutil poniževalno osamljenost. Šel bi k njim in bi delal mirno zraven njih, toda ali je vreden njihove družbe? Naporno je mislil, kaj je bilo vzrok, da se je prevalilo njegovo življenje. Kako mirno so tekli prej dnevi in minevale noči. Odkar pa je zvedel o očetovi smrti, ga je zadeval udarec za udarcem. Prej mu vojna ni prišla niti do zavesti. Ob njenem začetku je celo čutil tisto ogabno zadovoljstvo, ki je spreletelo ob njenem začetku vse ljudstvo, predvsem pa tako imenovano inteligenco, ki je v siti zaspanosti zahrepenela po slavi in sovražnikovi krvi. Sram ga je bilo, da se je tisti dan sprl z materjo, ki je prejokala ves dan in zmerjala cesarja in kralje. Tudi oče jo je kregal, ko mu je prigovarjala naj ostane doma, češ, da ima tu več opravka, kakor pa na vojski, kamor naj gredo cesarji in gospoda ali pa vsaj gospodarji, ne pa ubogi viničarji.

Sam. Kam se naj zateče? Svet se mu je zdel razbit, ljudje tuji in zoprni. Noč je bila bledosiva, nikjer vetra, nikjer zvezd, do jutra je bilo še daleč.

Mati se je obtožila pred njim. Zakaj? Še sveti v koči, še ga čaka.

Zbežal je k njej. Pretekel je temno globel. Na dnu se je za hip ustavil. „Saj mi ne more pomagati, nikdo mi ne more pomagati!“ Kljub temu je teklen naprej v hrib. Upehan se je ustavil pred kočo. „Mati, trpiva skupaj, sam sem omagal.“

V koči ni bilo nikogar. Oljenka se je kadila, olje je pošlo, stenj je gorel s smrdečo perino. Na mizi je bila pripravljena večerja. Ura je obstala, dasi je bila navita. Postelja je bila sveže postлана in odgrnjena. Pod lučjo je ležal kos papirja. Na njem so bile zapisane s tesarskim svinčnikom v otroški pisavi te besede:

Lübi Sin.

Ker sen ne mogla oditi gda si bia ti duma sen odišla gda tebe ne bilo. Katreci sen rekla naj ti küha no postila. Penezi za kravo so za tretjin

tramom v kolendrah vteknjeni. Petjak sen se vzela za na pot in kolač krüha.
Na krüšnjaki maš tri kolače. Gda boš tistega poja de ti spekla novega. Pri
dverah v škropijanci je žegnana voda. Fčasih se žjo poškropi. Jaz bon rekla
naj me sodijo na dvojno kaštigo.

V imeni Boga očeta, Boga sina in Boga svetega düha.

Srečno

tvoja mati.

NEODPOSLANO PISMO

BRANKO RUDOLF

Tu v mestu je čas kot potoček iz peska
od sipne ure, — od jutra do mraka
mi ure polzijo hladne, brez bleska
kot brozga preko sivega tlaka
in vsaka ulica je kot soteska,
kjer v temnih ljudeh se dolgčas pretaka.

Rad mislim na tebe te pustne dni,
ko delo je težko in sonca ni,
in majhen je svet, ki ga megla odene;
rad bil bi v planinah in tam, kjer si ti,
tam gori, kjer v soncu sneg se kadi
čez blesteče, bele gorske grebene.

V planinah pri tebi širok je pogled,
konture gor so ponosne in fine,
med skalami pa so mehke doline,
kjer vi drsite od bele strmine...
...jaz mislim na tvojo pršečo se sled
in modro senco tvoje smučine.

Jaz mislim na tvoje prožno telo
in modro nebo, ki visoko se boči,
pokrajino, ki jo zrcali oko
— oblake podnevi in zvezde ponoči:
in znatno manj je pusto življenje,
ker vem, da misliš prijateljski name,
še v mišicah čutil bom tvoje sproščenje
v dolini, ko te objel bom čez rame,
in vem, da v očeh ti bo razpoloženje
za smeh, ki si ga nabrala še zame.

MODERNO KMETIJSTVO

(Odlomek iz daljše razprave)

IVAN BRATKO

Mnogi konservativni gospodarstveniki in politiki so bili prepričani, da se v agrarni proizvodnji ne morejo uveljaviti moderni stroji in druge pridobitve tehnike in poljedelske kemije. Poudarjali so „bistveno“ razliko med industrijsko in agrarno proizvodnjo, ki naj bi bila v tem, da je agrarna proizvodnja „po naravi stvari same“ za vse večne čase zaostala in primitivna. Tradicionalni odnos med gospodarji in hlapci, med gruntarji in kočarji so smatrali za nespremenljiv in neizbežen. Podlago njihovim teorijam je dajal v resnici počasni razvoj industrializacije poljedelstva v nekaterih deželah.

V resnici vse te teorije ne predstavljajo ničesar drugega kot idejno obrambo konservativnega sloja velikih kmetov, ki so umni kmetovalci samo v okviru svojih finančnih možnosti in zlasti obsega svojih posestev.

Medtem ko so se v napol fevdalnih državah resnično ohranili kot osnova proizvodjalna enota mali kmetški obrati in ko so se v napol industrializiranih deželah (Slovenija) uveljavile kot glavni proizvajalec za trg — velike kmetije, medtem ko so na industrijskem zapadu (USA itd.) skoraj izginile „vasi“ in kmetje. Na njihovo mesto so stopili poljedelski delavci. V poljedelstvu se je izvršil ogromen tehnični prevrat. Donosi poljedelstva in živinoreje so se močno dvignili. V Franciji je povprečni hektarski donos pšenice takole naraščal:

1816—1820	10,22 hl	1871—1880	14,60 hl
1821—1830	11,90 „	1881—1890	15,65 „
1831—1840	12,77 „	1891—1895 ¹⁾	18,83 „
1841—1850	13,68 „	1906—1909 ²⁾	18,50 „
1851—1860	13,99 „	1920—1926 ³⁾	12,40 „
1861—1870	14,28 „		

Podatki kažejo enakomerno napredovanje v celem XIX. stoletju (1816 do 1895). V prvih letih XX. stoletja beležijo višek z 18,50 hl. V povojni dobi zaznamujejo občuten padec; donos 1920—26 je enak donosu v letih 1830—40. Vzroke tega padca bomo obravnavali pozneje.

Žetve so bile iz leta v leto bolj bogate. V Nemčiji so leta 1880. poželi za 141,5 milijona žita, leta 1910. pa že za — 251,7 milijona⁴⁾.

Napredek zaznamuje tudi živinoreja. Naglo naraščajoče prebivalstvo velikih industrijskih središč je konsumiralo ogromne količine mesa. V osmih starih

¹⁾ Podatki po poljedelski anketi iz leta 1882.

²⁾ Conrad in Wiedenfeld. (Po dr. Gosarjevem citatu v brošuri „Naša poljedelska statistika“. Ljubljana, 1926.)

³⁾ Zollmann: Agrarverfassung und Landwirtschaft Jugoslawiens. Berlin, 1931.

⁴⁾ Isti vir kot pod ²⁾.

provincah Prusije so leta 1816. našeli 1,500.000 svinj, leta 1864. pa že 3 milijone 260.000. Tudi po kakovosti je živina napredovala. Povprečna teža krave je znašala v Prusiji 540 funtov (v letu 1819), čez 25 let pa se je dvignila na 500—600 funtov (po Thaeru).

Kolikšno sprostitev proizvajalnih sil je prinesla francoska revolucija 1789, ki je osvobodila francosko agrarno proizvodnjo fevdalnih spon, kažejo te številke⁵⁾:

	1798	1815	1848
	donos v milijonih hektolitrov		
Pšenica	34	44	70
Rž	46	44	40
Krompir	2	20	100

Ta nezasišlan polet poljedelstva sovpadе z razvojem industrije v mestih. Naraščanje števila delavstva in velikih mest je tvorilo komercialno družbeno osnovo poljedelskega razvoja, uporaba znanosti in njenih pridobitev v poljedelstvu pa njegovo objektivno prirodno osnovo.

Oglejmo si glavne pridobitve prirodnih znanosti, s katerimi se je okoristila agrarna proizvodnja!

Epohalnega značaja je uveljavljenje poljedelskih strojev. Strojna proizvodnja je naprej zmagala v obrti. Industrijska proizvodnja je obsegala večino panog neagrarne proizvodnje. Za začetek strojne tehnike moremo smatrati izum parnega stroja (1769) in različnih tekstilnih strojev. V prometu pomeni uporaba parnega stroja revolucionarni obrat (železnica in parobrod). V začetku druge polovice XX. stoletja se pojavi dinamo-stroj in se začne razvoj elektrotehnike.

Precej časa je minilo, preden so se uveljavili moderni stroji tudi v poljedelstvu. Različne ovire so razširitev poljedelskih strojev na deželo otežkočale (pomanjkanje kvalificiranih delavcev, kratka doba uporabe v letu, pomanjkanje delavnic za reparature itd.), niso pa je mogle preprečiti.

V Nemčiji je uporabljalo poljedelske stroje tole število obratov⁶⁾:

	1882	1895	1907	1935
Parne pluge (traktorje)	836	1,696	2,995	23,894
Sejalne stroje	63,842	20,673	290,039	667,692
Kosilne stroje	19,634	35,084	301,325	—
Parne mlatilnice	75,680	259,069	488,867	—

Se večji je bil porast poljedelskih strojev v USA in Angliji, Kanadi in drugod. V USA je bilo v razdobju 1921—29 prodanih letno povprečno 160 tisoč traktorjev in 20.000 kombiniranih strojev.

Prednosti strojne proizvodnje so mnogotere. Predvsem prihranimo mnogo

⁵⁾ Kautsky: Die Agrarfrage. Stuttgart, 1899.

⁶⁾ Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Berlin, 1935.

na delovnih močeh in skrajšamo čas proizvodnje. Zlasti velja to pri mlatilnici na motorni pogon, pri traktorju in pri tako imenovanih „kombiniranih strojih“, ki hkrati žanjejo, mlatijo in čistijo. Mlatilnica je prikladna že zlasti zaradi tega, ker jo z lahkoto zadružno izkorišča cela vas ali celo več vasi skupaj. V USA so po uvedbi strojev v poljedelstvu potrebni samo štirje ljudje za zoranje in pospravitve žita na površini 1000 ha. Modernim strojem strežejo danes namesto nekdanjih 200 oračev in 2000 ženic (delo 10 dni) — zgoli 4 ljudje. Pomanjkanje delovnih moči v USA v prvih letih po vojni je močno pospešilo industrializacijo njenega poljedelstva.

Stroj pa ne nadomešča zgolj delovne moči človeka, temveč vrši mnoga dela boljše kot človek, n. pr. sejalni stroj. „Smatramo, da ima sejalni stroj take prednosti pred ročno setvijo, da ga je treba uporabljati povsod, kjer to dopušča oblika tal. Boljša priprava zemlje, enakomernejša ter pravilnejša rast in prihranek semena so prednosti, ki jih ni mogoče zanikati. Ne bomo pa priporočali nabave sejalnega stroja posamezniku, ki poseje le nekaj mernikov žita, temveč ga bomo priporočali skupnosti, ... tako, da bo stroj v celi setveni sezoni zaposlen.“⁷⁾

Boljše delo omogoča, da se je sejalni stroj razširil tudi tam, kjer ni pomanjkanje delovnih moči in kjer bi bila ročna setev cenejša. Značaj sejalnega stroja olajšuje njegovo razširitev tudi na kmetijske posestnike, ki si drugih strojev ne morejo nabaviti.

Mnogih del pa brez modernih strojev sploh ni mogoče izvršiti. Tako orje traktor mnogo globlje kot navadni železni ali celo leseni plug ter tako omogoča boljše žetve. Globoko oranje je postalo načelo modernega kmetijstva. Povsod, kjer so več let orali s parnim plugom ali traktorjem, so bile žetve sigurnejše in boljše. V Nemčiji je na junkerskih veleposestvih (nad 100 ha) znašal povprečni letni donos rži 20,75 stota na hektar, na malih kmetijah pa samo — 14,25 stota. Nizka tehnična oprema malih kmetij je bila brez dvoma odločilnega pomena za nastanek te kričče razlike.

Največji prevrat v poljedelstvu pa se obeta z uporabo električne pogonske sile. Električna bo verjetno tudi v poljedelstvu žela največje trijumfe. Kamor se ni mogla prenesti pogonska sila parnega stroja, tja z lahkoto seže električna.

Osvoboditev izpod fevdalizma pa ni dala proste poti samo razmahu poljedelskih strojev, temveč je tudi okrepila prizadevanje za odstranitev najrazličnejših prirodnih ovir za razvoj poljedelstva. Krona teh prizadevanj so poizkusi regulacije vremena, zlasti umetni dež. Največji obseg pa so zavzele tako zvane zemljiške melioracije, t. j. namakanje predelov, ki jim primanjkuje vode, in izsuševanje zamočvirjenih pokrajin. Melioracije so poznali že v predzgodovinski dobi, večji obseg pa so zavzele zopet po zmagi francoske revolu-

⁷⁾ Ing. Pahor: Tehnične možnosti napredka kmetijske proizvodnje in nje ekonomske noše. Ban. anketa.

cije. Kmet tlačan najprej ni imel potrebe po melioracijah, ker je bilo dobre zemlje dovolj, pozneje pa ne možnosti za to, ker ga je fevdalni gospod preveč izkoriščal.

Ogromen obseg so zavzele melioracije v Ameriki. Tam so meliorirali kot kaže tabela (Aker = 0,4 ha):⁸⁾

	1850	1870	1890	1910	1920
	v milijonih akrov				
Obdelana površina	294	408	623	879	856
Od tega meliorirano	113	189	358	478	503

Med najvažnejša izsuševalna dela spada drenaža. Z izgradnjo podzemeljske mreže finih kanalov iz gline osvobodijo zemljo odvišne vode in jo napravijo bolj krhko in bolj fino. Drenaža je bila mogoča šele z razvojem opkarn.

Inž. Hočevar pravi v svojem referatu na ban. anketi tole: „Drenaža je najpopolnejše izsuševalno sredstvo in z ozirom na dolgo trajanje tudi najcenejše. Ako primerjamo izsuševanje z jarki in drenažo, vidimo takoj razliko in sicer v korist drenaže. Jarki se posebno na barjanskem svetu hitro zaraščejo, otežkočijo obdelovanje, letni vzdrževalni stroški so veliko večji kakor pri drenaži, izgubimo mnogo zemlje. Vse te neprilike pri drenaži odpadejo.“

Nadalje ugotavlja avtor na podlagi računa, da bi izgubili na ljubljanskem barju (ki obsega 7000 ha) celih 840 ha za odvodne jarke. Ves ta svet ostane za kulture, če uporabljamo drenažo.

Donosnost polj in travnikov se z izsušitvijo močno dvigne. Inž. Hočevar ugotavlja v istem referatu, da daje krava, ki ji dajemo krmo z mokrih in premalo osušenih travnikov, letno samo 1600—1800 litrov mleka, 2,8 odst. maščobe in da izgubi na teži. Krma z dobro osušenih in negovanih travnikov pa da do 4000 litrov mleka in 4,3 odst. maščobe in živina pridobi na teži.

Opazovanja in analize na izsušenih barjih so dognala, da nekatere rastline neverjetno uspevajo prav na melioriranih zemljiščih. Nemške melioracijske organizacije — v Nemčiji je 2,2 milijona ha barjanskega sveta — so dognale, da uspeva na takih zemljiščih zlasti krompir in zelenjava. Poskusi na ljubljanskem barju so dokazali, da so tla ugodna tudi za sladkorno peso. Na zelo osušenem barjanskem svetu v dobri kulturi je znašal hektarski maksimum 475 stotov sladkorne pese in 83,08 stotov sladkorja. Na dobri, a premalo osušeni zemlji v slabi kulturi pa znaša samo — 299 stotov pese in 35,28 stota sladkorja. Ni mnogo pretirana trditev, ki jo postavlja inž. Prezelj, da bi mogla izsušitev ljubljanskega barja nuditi existenco velikemu delu slovenskega naroda. Na vzroke zastoja v izsuševanju se še povrnemo.

V pokrajinah, kjer primanjkuje vode, je osnovni melioracijski problem — namakanje. Mnoge pokrajine so se z nastankom dovodnih kanalov spremenile

⁸⁾ Woytinsky: Die Welt in Zahlen. II. Berlin, 1926.

v bogata žitna polja, vrtove, bombažne nasade in slično (Italija, dolina Marice v Bolgariji, Turkestan).

Prevrata v poljedelstvu niso izvršili samo inženirji s poljedelskimi stroji in melioracijskimi napravami, temveč tudi kemiki z odkritji poljedelske kemije. Inž. Teržan citira v svojem članku o umetnih gnojilih mnenje strokovnjakov o donosnosti poljedelstva. Po tem mnenju, ki je nekak rezultat poljedelske konference v Beogradu 1928. leta, je donosnost najbolj odvisna od treh činiteljev: obdelovanja zemlje, gnojenja in semenskih vrst.

Raziskovanja v Ameriki, Nemčiji in zlasti v Rusiji so dognala velik pomen semenskih vrst. Inž. Teržan pravi, da so ruske poizkusne postaje s selekcijskim semenom, prilagojenim kakovosti zemlje in klimatskim prilikam, sposobne povečati donosnost za 40 odst. Najnovejše vrste govore o posebni vrsti pšeničnega semena, ki je tako odporno, da uspeva tudi v mrzlem severnem pasu, ki je bil doslej izven žitne zone. Nekatere semenske vrste pa obrodijo več let po vrsti. Stoletni sen, da žanješ, ne da bi sejal, se s pomočjo moderne znanosti uresničuje.

Intenzivnejše poljedelstvo — globoko oranje, sajenje industrijskih rastlin, ki imajo globoke korenine itd. — močno izčrpa zemljo. Intenzivna proizvodnja za trg in vse slabe strani tega načina proizvodnje povzročajo, da postaja zemlja vse bolj izčrpana in revna na potrebnih mineralih. Večji hektarski donosi so obenem plod večjega ropanja zemeljskih bogastev. Brezobzirna konkurenčna borba tako roparsko izkoriščanje zemlje pospešuje.

Liebig in njegovi nasledniki so opozorili na važnost obnove zemeljskih moči in njenih sestavin z gnojili. Liebig je poudaril, da je mogoče ohraniti na isti višini in stalno dvigati donosnost polj samo na en način: z vračanjem zemlji tistih sestavin, ki jih ji odtegne poljedelska blagovna proizvodnja. Izračunal je, da gre samo v Londonu letno v izgubo tolikšna količina ekskrementov, ki bi zadoščala za reprodukcijo 3,5 milijona ljudi. Urbanizacija prebivalstva, koncentracija milijonov v velemestih je zelo otežkočila in v marsičem onemogočala vračanje ekskrementov zemlji. Šele odstranitev nasprotja med mestom in deželo ter enakomernejša razdelitev prebivalstva po vsej deželi bo avtomatično rešila tudi to vprašanje.

V borbi proti izčrpanju zemlje so poleg hlevskega gnoja začeli uporabljati — gnojila. Nekatera teh gnojil daje priroda sama (čilski soliter), druga pa se pripravljajo na kemični način (razna dušična, fosforna in kalijeva gnojila). Uporaba umetnih gnojil je zlasti v zapadni Evropi velika. Celo na danskega, nizozemskega ali belgijskega kmeta odpade letno 60—100 kg na ha (po Teržanu).

Do industrializacije prometa so bili kmetski producenti več ali manj neodvisni od gospodarskega življenja pokrajin, s katerimi niso bili povezani. Bila je cela vrsta regionalnih trgov, ki so bili zase zaključena enota. Promet po cestah, ki so vezale posamezne dežele, je bil drag, na daljše transporte ni

bilo mogoče misliti. Izum železnice in parobroda pa je vse to spremenil. Majhne gospodarske enote ob zaprtih morjih in plovnih rekah so se družile v svetovno gospodarstvo, nastal je svetovni trg. Cen ni več diktiral zgolj domači grosist, navadno v osebi mestnega oderuha, temveč tudi svetovno tržišče. Po železnicah in parobrodih so se prevažale ogromne količine žita, živine in najrazličnejših pridelkov iz dežele v deželo, s kontinenta na kontinent. Transportni stroški so bili manjši kot razlike v proizvajalni ceni posameznih dežel.

Kjer koli je stekla železnica, je prinesla spremembe v poljedelstvu. Specializacija na kulture je postala neobhodno potrebna. Predeli, ki niso mogli vzdržati konkurence tujega žita, so se posvetili živinoreji ali gojenju kake rastline: hmelja, vina in podobno. Kapitalizem je silil kmeta, da opusti nerentabilne proizvode in se posveti najbolj rentabilnim, s katerimi poseje večino svojih njiv. Proizvodnjo vseh živil je zamenjala proizvodnja ene — bikulture — monokultura. Nekoč je bil kmet obrtnik in poljedelec obenem. Prišla so mesta in delitev dela v agrarno in izvenagrarno proizvodnjo, postal je zgolj poljedelec. S kapitalizmom se je še bolj specializiral. Zdaj goji predvsem ta ali drugi pridelek. Njegova odvisnost od trga je še večja. Zdaj ni samo prodajalec, temveč tudi kupec pridelkov za lastni konsum. Slovenski kmet kupuje vojvodinsko žito in prodaja vino, sadje, les in živino. Kmet je iz dneva v dan bolj odvisen od tržnih cen na domačem in svetovnem trgu ter podvržen konjunktornemu valovanju.

Še v enem pravcu je vplival razvoj mest na podeželje. Industrija je rabila surovine: tobak, sladkorno peso, bombaž itd. Nastala so polja tako zvanih industrijskih rastlin. Razvila se je predelovalna industrija sladkorja, piva, žganja, špirita in podobno. Razvoj modernih prometnih sredstev in traktorjev je potiskal konjerejo, margarina pravo maslo, saharin, zlasti v slabih časih — sladkor. Industrializacija poljedelstva se končuje v — poljedelski industriji, v industrijski proizvodnji pridelkov.

Število konj je v USA padlo od 23 milijonov leta 1913. na 11,9 milijona leta 1923. Manj konj da manj gnoja in poveča pomen umetnih gnojil. Vpliv industrije na poljedelstvo zopet naraste.

Industrializacija poljedelstva osvobojda ljudstvo težkega kmetskega dela in mu daje možnost dela v izvenagrarni proizvodnji ter udejstvovanja v znanosti in umetnosti. Večina prebivalstva se je preselila s podeželja v mesta. Na deželi so ostali predvsem šoferji in monterji, ki strežejo strojem.

V USA se je bavil s poljedelstvom tolikšen odstotek celokupnega prebivalstva:

L. 1820.	l. 1850.	l. 1870.	l. 1900.	l. 1920.	l. 1931.
88 ^o / _o	80 ^o / _o	47,6 ^o / _o	35,7 ^o / _o	25 ^o / _o	15 ^o / _o

V Angliji je leta 1911. znašal odstotek prebivalstva, ki je zaposlen v poljedelstvu — 8,5 odst., v Franciji 45,5 odst. in v Nemčiji — okrog 25 odst.

Razpad predkapitalistične ekonomije in zmaga kapitalističnih družabnih odnosov je očiten.

Tudi v slovenskem narodu so postali kapitalistični družbeni odnosi osnovnega značaja. Očitujejo se ne zgolj v stalno padajočem odstotku prebivalstva, ki je zaposlen v agrarni proizvodnji; tudi v agrarni proizvodnji sami se vzporedno s procesom proletarizacije kmeta na vasi uveljavlja kapitalizem. Še več: zaradi relativne prenaseljenosti slovenskega podeželja spremlja razvoj kapitalizma v Sloveniji stalno, zdaj močnejše, zdaj slabeje — izseljevanje. Nekdanji kmetijski fanti in dekleta postajajo mezdni delavci v industriji, ki obvladuje svetovni trg, ter v poljedelstvu zapadno-evropskih držav, ki stalno potrebujejo cene delovne moči za svoja veleposestva. Razvoj kapitalizma pomeni za slovenski narod razvoj proletariata, ki postaja najprej po številu in pozneje tudi po svoji kvalifikaciji v politiki, znanosti in umetnosti vodilni razred slovenskega naroda.

O razpravi kapitalizma v Sloveniji v naslednjem.

30 MILIJONOV NOVOAMERIKANČEV

(Poglavje iz knjige „Moja Amerika“^{*)})

LUIS ADAMIČ

(Nadaljevanje)

Za to svoje delo bi morala XYZ^{*)} izkoristiti radio s posebnimi sporedi, ki bi vsebovali predavanja, godbo in narodne pesmi raznih narodov. Morala bi poskusiti, da za svoje podvige pridobi filmsko industrijo. Končno bi prirejela poskusne tečaje, ki bi se bavili z njihovo zgodovino in zaslugami različnih „tujih“ skupin. Ti bi se odprli n. pr. na visokih šolah in koledžih in bi nudili sodelujočim Novoamerikancem nagrade kot štipendije ali potovanja v rodne dežele staršev. Mogla bi organizirati tudi skupinska potovanja v evropske države, na katerih bi Novoamerikanci odkrili staro domovino svojih staršev.

Toda dovolj o teh predlogih. Naštel sem jih le, da še bolj razjasnim stvar samo. Mogoče nacionalna XYZ organizacija še ne bo ustanovljena v bližnji bodočnosti, čeprav sem prepričan, da bo končno do nekaj podobnega prišlo. Moji predlogi bodo mogoče koristili krajevnim skupinam, ki se za predmet že zanimajo.

Razumem seveda, da je vprašanje, o katerem tu govorimo, v tesni zvezi s socialno-gospodarskim sistemom, v katerem živimo. Najhujša činitelja, ki

^{*)} S to oznako je mišljena organizacija, ki naj bi delovala za duhovno oplojevanje Novoamerikancev s kulturno tradicijo njih prvotne domovine. Glej članek v prvi številki Obzorij!

ustvarjata manjvrednostne občutke tem milijonom Novoamerikancev, sta poleg dejstva, da so tukaj bolj ali manj tujci, beda in predvsem še zlo, ki jo stalno spremlja, nevednost. Oboje so priseljenci prinesli že sem, a v tukajšnjih razmerah so stvari postale še slabše. Zdravilo za večino boleznih druge generacije pa leži koncem koncev v rešitvi našega socialno-gospodarskega problema. Vendar dvomim, če bo v tej državi tak problem hitro in zadovoljivo rešen, če bomo dopustili, da se razvija v našem prebivalstvu širok živelj, ki sega že v desetine milijonov in ga teže tudi občutki manjvrednosti in ki je v glavnem radi njih postal v resnici slabši človeški material — zmeden, politično nevtralen, gospodarsko nepodjeten, kulturno ničla. Če bomo pustili ta živelj pri miru v njegovi borbi z naraščajočimi gospodarskimi težavami in proti organiziranim in neorganiziranim predsodkom, ki delujejo proti njim s strani „patriotskih“ Staroamerikancev, tedaj za nje mogoče ne bo pomoči. Mislim, da so že stotisoči Novoamerikancev zgubljeni kot potencialni konstruktivni element za kakršno koli vrsto vitalne napredne civilizacije in kulture; če pa bomo dopustili, da njihovo število še dalje raste, bodo — pustite, da ponovim — globoko vplivali na prihodnost te države, na način, ki ga nihče ne more želeli.

Če pa bomo kaj ukrenili v smislu gori navedenih predlogov, pa verujem, da bo večina Novoamerikancev in generacije, ki jo bodo spočeli, imela priliko, da postane velika skupnost državljanov, ki zaupajo vase in ustvarjajo, in da bodo z raznimi rasnimi in kulturnimi zaledji, ki so jih podedovali od svojih priseljeniških staršev, obogatili civilizacijo in poglobili kulturo tega Novega Sveta.

Do tu sem poglavje večji del že objavil kot članek v reviji „Harpers magazin“ novembra leta 1934. Članek je v mnogih krajih Združenih Držav vzbudil znatno zanimanje. Križem države so ga komentirali v uvodnikih tucatov listov. Prinesel je izdajateljem magazina kakor tudi meni več sto pisem od Novo- in Staroamerikancev; od socialnih delavcev, med njimi miss Lillian Wald; od številnih ravnateljev ljudskih in srednjih šol ter učiteljev in sploh vzgojiteljev; med drugimi je tudi pisal Richard J. Purcell, tajnik ameriške katoliške univerze v Washingtonu, kateri dijaki so pretežno iz druge generacije; dalje miss Rachel Davis Dubois iz Service Bureau-ja za vzgojo o odnosih med ljudmi; ta urad je od takrat že postal odsek za kulturno vzgojo pri Družbi za napredno vzgojo. Pisali so mi tudi številni ravnatelji mednarodnih ustanov. Vsa pisma so bila poučna in polna predlogov, večina med njimi je priznavala, da se članek dotika vprašanja, čigar važnost je nemogoče pretiravati. Tu in tam so mladi Novoamerikanci začeli pobijati moje poglede na nje v svojih visokošolskih listih in mnogi so mi — samo po sebi umevno — zamerjali, da sem prinesel njihov problem na svetli dan. Mnogi so zanikali, da bi bili manjvredni ali da bi jih težili občutki manjvrednosti kakršne koli vrste v zvezi z Ameriko in so me javno obtoževali; toda v večini primerov so ta

zanikanja in obtožbe podzavestno ravno dokazovale moje pravilno stališče. Ko sem v letih 1935—37 potoval po državi, so prišli k meni mladi Novoamerikanci, ki so se bolj ali manj z menoj strinjali. Pripovedovali so mi, da debata o njihovi usodi v Ameriki, kakor sem jo prikazal, še vedno traja — to brez dvoma zato, ker je organizacija Miss Dubois-jeve ponatisnila moj članek kot brošuro in razdelila na tisoče primerkov na višjih šolah.⁴⁾

Leta 1934. sem se v glavnem radi svojega zanimanja za to vprašanje včlanil v Urad za informacije v tujih jezikih (Foreign Language Information Service), vsedrjavne organizacije s središčem v New York City. Vodi jo Read Lewis, Staroamerikanec, rojen v Illionisu, šole pa je končal na univerzah v Wisconsinu in Kolumbiji. Leta 1915. je otvoril pravno pisarno v New Yorku, a je bil skoro neposredno na to poslan s posebno nalogo k ameriškem poslaniku v Rusijo, kjer je v letih 1916—17 upravljal podporne fonde v Kursku in Voronežu. Naslednji dve leti je načeloval ameriškem tisku v Moskvi in Arhangelsku. Ko se je leta 1920. vrnil v Združene države, so ga začela zanimati vprašanja tujerodcev in leta 1922. je prevzel Urad za informacije v tujih jezikih ali kratko FLIS.

FLIS je nastal med vojno kot veja propagandne organizacije Georgea Creelska, ki jo je ustanovil prezident Wilson pod imenom Odbor za javno informacijo. Na koncu vojne je bil FLIS pod vodstvom Miss Josephine Roche iz Colorada, ki je odločila, da ta organizacija ostane, ko je uvidela njen širok obseg in pomen tudi za mirno dobo. Dokler ni prišel Read Lewis in dve leti vodila organizacijo kot neuradno.

Ko sem pristopil k organizaciji kot član upravnega odbora, je FLIS s strašno omejenimi finančnimi sredstvi poskušal baviti se z vprašanjem prilagoditve, ureditve in medsebojnega spoštovanja, ki se poraja iz stoletnega množinskega priseljevanja. Delal je 1. za poznavanje ameriškega jezika in ustanov pri priseljencih in njihovih otrocih; 2. za enake pravice in ugodnosti za priseljence in njihove družine ter za prijazno razumevanje nasproti prišlekom s strani Staroamerikancev; 3. za polno in svobodno sodelovanje mož in žena tujega rodu in pokolenja v vseh dejavnostih ameriškega skupnega in javnega nacionalnega življenja; 4) za priznanje tega, kar so tujerodci storili za Ameriko in za pospeševanje teh pridobitev, ki lahko radi svoje različne dediščine obogatijo življenje in kulturo Zedinjenih držav. V zasledovanju teh nalog se je FLIS udeleževal v sledečih smereh:

1. Pošiljal je približno 900 časopisov od 1076 tujejezičnih listov v Ameriki vsak teden članke v 19 jezikih o ameriškem življenju in ustanovah, zgodovini in vladi, državljanstvu in zaposlitvi ter gospodarskih vprašanjih,

⁴⁾ Nato citira Adamič izvlečke iz številnih pisem, ki jih je prejel po izidu njegovega članka v Harpers magazinu. Pisali so mu Staro in Novoamerikanci, Slovani, Litvanci, Švedsi, Rumuni itd. Dasi so pisma zelo zanimiva, jih radi omejenega prostora na tem mestu ne moremo objaviti. Op. prev.

šolah in vzgoji, zdravju, skrbstvu za otroke itd. S temi članki je dosegel več milijonov državljanov in inozemcev ter s tem izpolnjeval hvaležno delo vzgajanja in prilagoditve odraslih.

2. Pomagal je na leto skoro 4000 poedinim priseljencem, ki so se zglasili na uradu ali pisali z raznih delov države za informacije in nasvet za ureditev kake težave. Objavil je navodilo za naturalizacijo.

3. Izdajal je posebne članke, navodila za zakonodavne predloge, obvestila z zanesljivimi in najnovejšimi podatki o zadevah priseljevanja in naturalizacije, jih razpošiljal okoli 300 dobrodelnim in političnim organizacijam, javnim knjižnicam, univerzam in vladnim predsedništvom, ki jo podpirajo.

4. Zahteval je tudi zakonodajo, ki bi uredila asimilacijo, združila ločene družine in humanizirala zakone o izgonu. Read Lewis se je pogosto pojavil pred priseljeniški odbori Kongresa.

Skratka, njeno delo je bilo na moji poti in rad sem imel Read Lewisa, ki je suh, visok, prikupen, vedno dobro razpoložen mož sredi 40 tih. S svojo dolgo izkušnjo in globokim zanimanjem za priseljeniška vprašanja je bil neizpodbitno nepogrešljiva osebnost pri tem zapletenem položaju, pa bodisi v sedanjosti ali prihodnosti. Rad sem imel njegovo ponašanje, ko sem ga nekega dne prisilil k avtobiografiji: „Nikoli me to ni posebno zanimalo,“ je rekel, „toda mislim, da so moji predniki Lewisi pristali okrog leta 1630. pri Massachusetts. Imam sestro, ki je članica D. A. R., mislim pa, da sem imel tudi nekaj prednikov, ki so se borili v ameriški revoluciji. Moj stari oče z materine strani, nek Read, je leta 1850. prekoračil ožino ter pet let potrošil z iskanjem rude na obalah Pacifika. Posebno se je mudil v Oregonu, ki je bil že del mejne krajine. Moj oče se je boril v državljanski vojni in se iz Nove Anglije preselil kasneje na Srednji Zasad.“ Dodal je: „Včasih sem mislil na to, da je z mojim delom v FLIS-u družina še na meji Amerike, in sicer na ravno tako pomembni meji, kakor so bile stare geografske meje na Zapadu.“

Rad sem imel tudi svoje tovariše, člane odbora, ki sem jih srečaval na zborovanjih, katere sem obiskoval. Bili so to Nikolaj Kelley, najslavnejši advokat New Yorka in politični voditelj, ki je bil naš predsednik; Sigurd Arnesen, izdajatelj nekega norveškega lista v Brooklynu; gospa Thomas Čapek, voditeljica Čehov v New Yorku; gospa James A. Kennedy iz Detroita; gospe Elliot D. Pratt, George Backer in Jacob A. Riis iz New Yorka ter dobro znana pisateljica Ida M. Tarbell in Will Irvin.

Toda nasproti vprašanju, ki me je zanimalo, je bil FLIS vsekakor premalo. Kriza je povzročala, da mu večina rednih podpornikov ni več pošiljala prispevkov ter je zato nujno deloval s smešno nizkim preračunom. V njegovih uradih je večina ljudi, všteti pisce in prevajalce, prejemale toliko kot nič. Domnevam, da Read Lewis ne prejema redne plače. Tudi mi ni bilo všeč ime „Foreign Language Information Service“, ki izhaja še iz vojnihi časov,

čepprav je njegova sedanja funkcija povsem različna od takratne. Ime pri-pomore organizaciji, da je središče priseljencev bolj kot Amerike; kar čutim, vodi k omejevanju njenih razgledov. Bilo je vse prav lepo, pomagati priseljen-cem, pošiljati članke njihovim listom o ustavi, demokraciji in socialnem za-varovanju; kako pa z drugo generacijo? Število priseljencev se vsled smrti in vsled umetnega omejevanja priseljevanja postopoma manjša. Sami po sebi (kakor sem videl) niso bili težak problem. Druga generacija pa bo prešla v tretjo in tako naprej. To pomeni bodočnost Amerike. Nisem za to, da bi opustili priseljencev kot takih, toda večji del bi ga zelo dobro rešili, če bi se lotili problema njihovih otrok. Bil sem za to, da se dela postopoma, kar bi mogoče napravilo FLIS, dokler bi se ne našla potrebna sredstva za začetno točko razvoja take organizacije XYZ, kakor sem jo predlagal v „Harper ma-gacinu“. Vedel sem za najmanj pol tucata drugih društev in družb, raztresenih po vsej Ameriki, ki so se tudi bavile z vprašanji priseljencev in niso prišle nikamor. Zakaj ne bi mi pri FLIS-u poskusili nekatere med njimi zaokrožiti v idejo XYZ?

Read Lewis je bil zelo naklonjen vsem tem predlogom, kakor tudi večina članov odbora. Približali smo si tudi nekaj drugih skupin, ki so poskušale delati na polju priseljeniškega vprašanja; nastale pa so osebne in druge težave. Z Read Lewisom sva se potila, da bi našla ime za organizacijo XYZ; nobeno, ki nama je padlo na misel, pa ni zajelo vsega, kar sva mislila, da bo morala XYZ vršiti. Najresnejša težava pa je bila pri stvari denarno vprašanje. Potreboval bi za začetek letno 200 do 300 tisoč dolarjev. Bilo pa je to sredi najhujše krize.

Tako smo trenutno več ali manj stvar opustili. Ko to pišem, je FLIS še vedno samo FLIS, ki se bori z velikimi finančnimi težavami, da ostane vsaj to, kar je. Imam pa neke slutnje, ki naj bi ne ostale samo pobožne želje, da bo namreč sčasoma še kaj postalo iz zamisli XYZ.

Seveda sem že od vsega početka mislil, da bo XYZ le začetek obrav-navanja problema, kakršnega sem nakazal.

Prevedel Vito Krajger

ŽIVA FRANCIJA

P. DISTELBARTH

Avtor knjige „Živa Francija“, v kateri tu poročamo, je P. Distelbarth, Nemec iz Württenberške, kjer živi kot poljedelec. Kot funkcionar „Zveze bojevnikov“ je deloval pred sedanjo vojno za zблиžanje Nemčije in Francije. Da bi Francijo bolje spoznal, je prepotoval vse njeno podeželje, in sad tega studija je njegovo delo „Živa Francija“, ki je zbudila v svetu veliko pozornost.

1. Civilizacija in kultura, čut za mero in ravnovesje.

Vsak narod ima v svojem jeziku besede, ki sežejo s svojim zvokom posamezniku do srca in sprožijo o njem krepka in prvotna čustva.

V nemškem jeziku so take besede: *Bächlein* (potoček), *Mägdlein* (deklič), *Vöglein im grünen Walde* (ptiček v zelenem gozdu) na eni — in *Schwert* (meč), *Blut* (kri), *Fehde* (svaja, razprtija), *Ehre* (čast) na drugi strani. Gre za dve kategoriji, ki vzbujata obe romantična čustva, prva romantično-idilična, druga romantično-heroična. Bistvo nemškega naroda je romantično, nemški narod živi v svetu čustev.

Drugačne so besede, ob katerih udari Francozu krepkeje srce. Glase se: *civilisation*, *paix* (mir), *justice* (pravica), *liberté* (svoboda), *égalité* (enakost), *fraternité* (bratstvo), *équilibre* (ravnovesje), *mesure* (čut za mero). Bistvo Francoza je v abstraktnem mišljenju, v svetu idej. Občutki, ki jih vzbujajo te besede, vsebujejo pri obeh narodih neko hrepenenje, toda smoter tega hrepenenja je pri obeh narodih različen in v tem je nemara najgloblji vzrok, da se oba naroda ne moreta razumeti.

Hrepenenje Nemca išče nekak izgubljeni raj: „Joj, da nam je še dano živeti brez skrbi kot ptiček v gozdu — in: joj, kje je čas, ko si je mož sam delal svoje postave, kje je čas, ko je smel vitez sam z mečem v roki braniti svojo čast! Kaj zato, če je obležal ubit na zeleni loki! Živel je in umrl je kot mož.“ Tako pojejo stare landsknehtovske pesmi, ki danes znova vnemajo srca nemške mladine.

Hrepenenje Francoza stremi v bodočnost: išče občestva, ki se naj šele ustvari in ki se da uresničiti samo z neskončno muko nešteti pokolenj — občestva, ko ne bo več gospodovala surova sila, marveč bo zavladala pravica, in bo mogel vsakdo v miru obdelovati svoj vrt. Te in podobne besede imajo za Francoze religiozen zvok, toda to je vera tostranskega življenja, za katero hrepenijo.

In kakor ne more Francoz doumeti, kaj pomenijo Nemcu besede: „vitez brez strahu“, „goli meč“, „ubit na zeleni loki“ in vidi v njih

samo atavizem, povratek v prvotno barbarstvo, enako ne razume Nемеc besed „*paix*“, „*humanite*“ in jih ima za puhle fraze.

Nemški ideal je ideal vojščaka, ki tvega svoje življenje, da si kaj pridobi (Krieg — vojna je iz kriegен — pridobiti), za Nemca ima vrednost samo to, kar si je pridobil v boju, v katerem je zastavil svoje življenje, in navdaja ga ponos, da se ga drugi boje. To je ideal Germanov, ki so bili hkrati poljedelci in vojščaki, in ki so dajali svoja zemljišča obdelovati nesvobodnim in so jih zato kaj lahko opuščali, ako se jim je nudila boljša zemlja kot vojni plen.

Francoski ideal je ideal kmeta, ki obdeluje zemljo s potrpežljivim delom, kmeta, ki si zemljo pokori in naposled docela spremeni njeno obličje (česar vojščak ne zmore), ki vojake mrzi, ker pustošijo zemljo, palijo škednje. Za orožje zgrabi samo tedaj, kadar mu je braniti svojo posest.

Sveda ne manjka primerov iz zgodovine in leposlovja, da je tudi Francija svojčas oboževala vojne ideale — bilo je to v času, ko je vladala v Franciji vojaška kasta. Toda že tedaj in od vsega početka je bil v Franciji kmečki ideal živ in njeni najboljši duhovi so mu služili. Sam Voltaire je klical svojim rojakom še za časa vojaške monarhije: „*Il fant cultiver notre jardin*“. (Vojaki ne obdelujejo vrtov.)

Pozneje se je v narodu ta ideal še bolj ukoreninil in izpodrnil vse druge ideale.

Veliki končni boj, v katerem se nahaja zapadni svet, in ki ga konec svetovne vojne ni zaključil, je boj med idealom kmeta in idealom vojaka. Povsod v Evropi so se osvobodila stara kmetiška ljudstva in so pregnala svoje nekdanje gospodarje. In Francija je zavetnica teh kmetiških ljudstev: Čehov, Slovakov, Jugoslovanov, Litavcev, Letov itd. In je veliko vprašanje, ali je za narode-vojščake še prostora v Evropi.

Od idej, ki obvladajo francoski narod, je ideja civilizacije Nefrancozu gotovo najmanj dostopna in razumljiva, in vendar je prav te ideje polna francoska duša. Proti tej ideji stavijo Nemci idejo kulture in radi različnosti obeh idej se najboljši duhovi obeh narodov ne morejo sporazumeti.

Kaj je Francozu civilizacija in kaj kultura?

Civilizacija je iz *civis* — državljan. Nasprotje od *civis* je barbarus. Kar naredi iz barbara *civis*, kar ga civilizira, to je civilizacija. — To je „sveti red“, o katerem govori Schiller v „Pesmi o zvonu“, sveti red, ki se mu podvrže posameznik dragovoljno, ker ve, da je samo tako mogoč napredek. Ta red je temelj človeške družbe, kar ostane izven njega, je „nedružabno“, odljudno.

Pogoj civilizacije je torej prostovoljna „uvrstitev“ in s tem opuščanje sleherne samovoljnosti, predvsem one, si jemati sam pravico.

Neki izredno izobraženi Francoz mi je nekoč očital: „Vi hočete samovoljno živeti, v tem je stvar. Nečete se uvrstiti v skupni red. Vi mislite, da je to zoper vašo čast.“ Ne gre zato, ali je ta očitek upravičen, neizpodbitno pa

je, da je to glavni očitek, ki ga dela Francoz v bolj odkritem razgovoru z Nemcem. Samovoljnost in civilizacija sta si pa kakor ogenj in voda. Podobno je dejal nekoč Goethe: „Samovoljno lahko živi kdor koli“. In je hotel reči, da to ni posebno težko. Toda kam naj to vede?

O tem misli preprosti Francoz takole: Kakopak, vsakdo bi raje živel po svojih muhah in strasteh. Tako ravnajo nespametne živali. Človek pa mora biti razumen in spoznati, da je to nečastno zanj. V vsakomur od nas preži zver, ki jo je treba imeti na uzdi. Tudi ne smemo pozabiti, da nismo sami na svetu in da se je treba ozirati tudi na svojega soseda.

„Victoire de soi-même“ — zmaga nad samim seboj — spada med najvažnejše prvine francoskega moralnega sveta.

S francoskim pojmom civilizacije je neločljivo povezano načelo večine. Kajti kdor se hoče uvrstiti v veliko občestvo, se mora ukloniti večini. Zato uživa zaščito in sigurnost, ki mu jo nudi občestvo. Seveda izvršuje vedno manjšina državno oblast. Tudi v parlamentu. Toda ta manjšina ne ukrepa iz lastnega pooblastila, marveč po nalogu večine.

V tesni zvezi s francoskim pojmom civilizacije je nadalje pisana postava, pisana svečano potrjena pogodba, sestavljena v jasnih, nedvoumnikih besedah. Zakon pa ni nič drugega kot pogodba. Samo, kar je zapisano, obvezuje, govornjena beseda mine. „Paktomanija“ Francozov temelji v tem prepričanju.

Podobno je tudi z besedo kultura. Tudi pri tej besedi ima Francoz v mislih njen prvotni pomen, zlasti preprosti Francoz.

Za Francoza namreč oba pojma nista tujki, marveč docela umljivi in domači besedi. Kultura je iz latinske besede „colere“ — obdelovati in jo ljudski jezik rabi skoraj izključno za pridelovanje zelenjave, poljskih pridelkov, sadja, rejenje perutnine, čebel — pomeni torej neko dejavnost. Na dejavnost tudi misli Francoz, če govori o kulturi duha, znanosti, glasbe. Kultura mu je nekak oddelek civilizacije. Tudi pri njej gre zato, da se postavi mesto samovoljnosti — trden red. Klasičen primer zato je kultura sadnega drevja, ki je dosegla v Franciji popolnost. Temu ustreza na abstraktnem področju kultura duha: vzgoje, oblikovanje vseh duhovnih sposobnosti in sil. *Un homme cultivé* je izobrazena reč v onem smislu, ko je bila izobrazba še oblikovanje in ne učenje na pamet.

Nemcu je civilizacija pretežno vnani red, organizacija življenja, kultura pa mu je nekaj, kar seže tudi v notranjost; srčna olika spada sem. Kultura v nemškem smislu ustvarja neko atmosfero. Dresden n. pr. je mesto kulture, dočim prevladuje v Berlinu civilizacija.

Posebno mesto zavzemata v mišljenju Francoza pojma „équilibre“ in „mesure“. Najlepši izraz sta dobila oba pojma v gotičnem stavbarstvu. V gotični cerkvi je doživela ideja ravnovesja svoje zmagoslavje. Vse je v njej skrbno preiščeno, četudi ne vedno izračunano, nič ni odveč. Vsak

del ima svoj poseben pomen in namen. Ladje se dvigajo druga nad drugo. Genialen sistem opornikov in nosilcev omogoča, da se vzpenja zgradba vedno više, da postajajo zidovi čedalje tanjši, da se vedno bolj štedita material in delo in da prihaja vedno več luči v zgradbo. Vse je zgrajeno na ravnovesju. Ako odvzameš najmanjši del, se zruši vsa zgradba. Vse je neverjetno drzna zadeva, toda zasnovana na nezmotljivih zakonih logike.

Enako se kaže mislečemu Francozu tudi njegovo državno občestvo kot živa zgradba, ki se je ustvarjala z neumornim mišljenjem, preizkušanjem in tveganjem, z nešteti neuspeli in zmotami, ki jih je bilo treba z neskončno muko popravljati in se jih izogibati, preden se je dovršila kot široko zasnovana in visoko vzpeta umetnina, zgrajena na zakonih ravnotežja, na kateri ni nič brez pomena, in na kateri ne smeš brez resnične potrebe nič spreminjati, ako nočeš ogražati ravnovesja in ž njim vso stavbo.

2. Svoboda — enakost — bratstvo.

Gornja gesla, ki so gesla republike, bereš na vseh javnih stavbah Francije. In te besede so v francoskem narodu še danes žive.

Svoboda v neomejenem smislu pomeni stanje, v katerem si dela človek sam postave in ga nikdo ne ovira, da bi storil to, kar se mu zdi po želji. Ta neomejena svoboda je nezdržljiva s pojmom civilizacije — nasprotno — njeno bistvo zahteva, da se človek podvrže omejitvam, ki mu jih nalaga skupno življenje.

Če govori Francoz o svobodi, misli seveda relativno svobodo, ko posameznik žrtvuje del svoje osebne svobode, da bi tako omogočil življenje v občestvu. Bistvo svobode vidi v tem, da se izvrši žrtev prostovoljno. Samo, kar se zgodi prostovoljno, ima vrednost. In država se mu zdi tedaj svobodna, če se neobhodne omejitve državljanom ne nalagajo od zgoraj, po volji posameznikov ali manjšine, marveč če jih sklene večina državljanov prostovoljno. Tudi svoboda je zanje, enako kot civilizacija, nerazdržljiva z načelom večine.

Če imenujemo vsoto vseh omejitev, ki jih narod prizna, s pojmom discipline, potem je francosko pojmovanje discipline posebne vrste, nezdržljivo s pojmom sile. Kakšna je ta disciplina?

Splošno veljajo Francozi za nediscipliniran narod. Sami so tega mnenja in zavidajo Nemce za njih čudovito disciplino. Francozi, ki so bili na Parteitagu leta 1933, so se vračali domov pobiti; prepričani so bili, da je njih domovina izgubljena.

Če bi kdo sodil po vnanjostih, na pr. po malomarni drži francoskih vojakov, po zanemarjenosti poslopij, po umazaniji, ki navidez nikogar ne bode v oči, bi nemara verjel, da je tako. Toda v Franciji stvari ne smeš soditi po njih vnanjem videzu.

V Nemčiji pravijo: „Kleider machen Leute“ — obleka dela človeka —

in v Nemčiji res ni težko presojati ljudi po njihovi obleki. Sile germanskih ljudstev težijo od znotraj na zven, notranje vrednote si morajo ustvariti viden izraz po katerem jih lahko sodiš. Toda vnanjost pogosto vara. — Nasprotno je v Franciji: „Ce n'est pas l'habit qui fait le moine“ — še ni menih, kdor nosi kuto. Ne zaupaj vnanjem videzu, ki vara. Postavimo — iščeš imetnika velike tvrdke in najdeš plahega, krotkega možica v nekoliko zamaščeni salonski suknji, ki ždi sredi svojih nameščencev v majhni stekleni kletki.

Zanemarjenje vnanjosti ima tudi poseben vzrok — temelji namreč v nekdanjem francoskem davčnem sistemu, ki je bil zasnovan na vnanjem videzu. Uvedba pridobnine je naletela v Franciji na največje težave in še danes ni docela izvedena. Še danes je mnogo bogatih ljudi, ki ne plačujejo davkov, ker jim ni videti, da bi imeli kaj pod palcem. In vendar ta narod ni nediscipliniran, samo da je disciplina pri njem pretežno notranja zadeva, zmaga nad samim seboj, in da mu je prišla tako v meso in kri, da se je več ne zaveda. Vrhu tega Francoz ne pokaže rad discipline radi svojega odpora do vojaščine.

Kdor hoče videti to francosko civilno disciplino, si mora ogledati zvečer pariško ulico, ko se pojavi na njej množica nameščencev, ki hite proti postajališčem cestne železnice. Tu ni opaziti gneče, suvanja in prerivanja. Vsak vzame po vrsti svojo številko in stopi v verigo čakajočih. Žene z otroki na rokah, noseče žene in vojni pohabljeni imajo prednost in jim ni treba številke. Enak vzoren red vlada ponoči, ko hite po gledališču množice k avtobusu ali pa čez dan v Versaillesu, ko brizgajo sloviti vodometi. Vsak se voljan pokori redu. Kdor bi se hotel v Franciji brez tehtnega vzroka pomagati s komolci, bi slabo naletel. Značaj prostovoljnosti je nerazdružljiv s to disciplino.

Drugo geslo francoske republike je enakost. Čeprav je geslo francoskega izvora, ni na svetu Francoza, ki bi verjel, da je mogoče napraviti vse ljudi enake. In drugače tudi ni mogoče pri narodu tolikanj zakrknjenih individualistov, kakršni so Francozi. Egalité pomeni najprej enakost pred Bogom, nato enakost pred zakonom in predvsem enakost pri obdavčenju.

Do revolucije privilegirani stanovi, plemstvo in duhovščina, sploh niso plačevali davkov, vrhu tega pa so uživali še penzije, ki so šle iz državne blagajne. Najvažnejši davki so bili „taille“, davek od glave, in „gabelle“, davek na sol. Osvražen je bil posebno zadnji. Vsako gospodinjstvo je bilo primorano potrošiti določeno količino soli. Radi neenakosti obdavčenja in zlorab s penzijami je izbruhnila revolucija. Po revoluciji se je načelo enakosti pred zakonom uresničilo. Radi tega je izgubila beseda mnogo svojega sijaja. Na njeno mesto je stopila druga, „justice“, pravičnost, in sicer v njenem posebnem pomenu — justice sociale — socialna pravičnost.

Čut Francoza za pravičnost, brez ozira na lastne interese, se je pokazal najbolj v tako imenovani Dreyfusovi aferi, ko je bila nevarnost, da se bo razdelil ves narod v dva sovražna tabora. Tedaj je šlo za povprečnega Francoza, neglede na razna podtikanja prostozidarskih in židovskih spletk in celo mirno vprašanje krivde ali nedolžnosti židovskega generalštabnega kapetana Dreyfusa, samo za to: Nekdo je bil obsojen na težko ječo, in sicer na podlagi potrjenih dokazov. Iz vzrokov državne rezonance vojaška oblast ni dopustila, da bi se obsodba izpodbijala. Proti temu se je uprl ves narod in njegovi najboljši duhovi so pričeli boj v imenu pravičnosti. V isti rodbini, v istem prijateljskem krogu, v vrstah iste stranke so si stala nasproti nepomirljiva nasprotna mnenja. Ker je bil generalni štab prepričan, da se bo zadeva dala potlačiti, zato se je narod uprl. Generalni štab je pri tem podlegel in se ni od tega poraza nikoli prav opomogel. Narodu je postal sumljiv.

Ona posebna oblika socialne pravičnosti — ki nima z jusom nič opraviti — je danes v ospredju zanimanja. V Franciji so razmišljali o socialnih vprašanjih najprej filozofi, ki so jih spravili v abstraktne sisteme, še preden so dobila ta vprašanja praktičen in političen pomen. Z Marksom je socializem dobil značaj, ki se francoskemu bistvu upira. Celo najboljši duhovi francoskega socializma, kakor Jaurès, so občutili marksizem kot nekaj tujega. In še danes niso volilci marksističnih kandidatov marksističnega mišljenja, ki je z malomeščanskim mišljenjem nezdružljivo.

Kar je svetovno-gospodarska kriza zajela tudi Francijo, se je problem socializma zamotal z nekim drugim problemom, ki je neopazno stopil na njegovo mesto: to je problem „pravice do življenja“.

Večina francoskega ljudstva si razlaga novi položaj tako-le: Velika revolucija iz leta 1789 ni bila zaključeno zgodovinsko dejanje, marveč samo poskus, početi nov vek, ki v svojih bistvenih delih še ni zaključen. Sile ancien régime (stare, predrevol. oblasti) so še vedno na delu in bi ljudstvu svobodo najraje vzele. Zemljiško plemstvo je sicer brez moči, toda njegovo mesto so zavzele visoke finance, ki so še bolj nevarne, ker delujejo skrivaj. Dvesto mož, dvesto največjih delničarjev Francoske banke, ima vso moč v rokah.

La féodalité financière (denarno plemstvo), le mur d'argent (srebrna stena, za katero se skrivajo novi oblastniki), l'argent-roi (kralj-denar), la vénalité de la presse (podkupljivost tiska), la corruption des parlementaires (korupcija parlamentarcev), les puissances occultes (tajne sile, ki so na delu) — te besede so na jeziku slehernega Francoza.

Zoper te sile se je treba boriti — tako sodi francoski človek — in braniti svobodo. V letu 1789 smo dosegli samo politično osvobodjenje, danes pa je gospodarstvo v ospredju. Treba je tedaj narediti „gospodarsko 1789“.

Tedaj je bila zemlja kot izvor vsega bogastva v rokah maloštevilnih bogatašev, danes so produkcijska sredstva. Nova in boljša razdelitev dobrin je nujnost. Vsakdo ima pravico do dela, pravico, da si služi kruh. Nekdaj je bilo lahko: kdor je hotel delati, je lahko s sposobnostjo, z dediščino in s prijateljskimi zvezami živel delavno, brezskrbno, dasi skromno življenje. Danes to ni več mogoče. Temu je kriv kapitalizem, kupičenje velikih denarjev v nekaj rokah in zloraba tako pridobljene moči v korist posameznikov. Sedaj je treba najti novih gospodarskih oblik, ki bodo omogočale vsakomur dostojno življenje. Ne gre za razlastitev, ne gre tudi za delitev, marveč za načelno nov gospodarski red.

Pravico do dela spodriva polagoma, skoraj neopazno pravica do življenja. Na videz je razlika malenkostna, v resnici pa gre za popolen prelom s preteklostjo.

Še komuna iz leta 1871 zaključuje eno svojih proklamacij o pravici do dela z besedami: „Kdor ne dela, naj tudi ne je.“ Prav Francozi so bili v tem pogledu neizprosni in La Fontainova basen o čričku in mravlji je s svojo kruto moralo zanje kaj značilna. Danes je veljavnost te basni zelo sporna. Dogaja se, da se je francoski učenci nočejo učiti na pamet. In to nekaj pomeni, če se Francozi obračajo od svojega La Fontaina!

Svet je zašel v položaj, ki mu v preteklosti zanj ni paralele. Pregovor: Kdor ne dela, naj tudi ne je — je danes prazen, kajti stroj je stopil na človekovo mesto in poganja leto za letom več ljudi v brezposelnost. In če ljudje nimajo dela, morajo od lakote umreti.

Nihče v Franciji si novega gospodarskega reda ne predstavlja tako, da bi bogatinom jemali denar in ga delili med reveže. Tudi z delavskimi podporami se stvar ne da rešiti. Treba je najti rešitve, ki bo pravična in razumna. Vprašanje, ki ga je treba rešiti, je v tem, da se delo tako organizira, da bodo mogli vsi državljani živeti, to je živeti povprečno življenje povprečnega človeka. In pri tem si je vsak povprečen Francoz na jasnem, da današnja brezposelnost spričo razvite tehnike ni bežen, minljiv pojav, marveč trajno stanje, dokler se ne ustvari nov gospodarski red.

Zadnje geslo republike se glasi: *fraternité* — bratstvo. Od vseh je po svoji vsebini danes še najbolj prazno. Tega se zavedajo tudi Francozi, ko pravijo, da je bratstvo med ljudmi še zadeva daljne bodočnosti. Toda tudi to bo prišlo.

S pojmom bratstva je v neločljivi zvezi pojem miru: *La Paix*. Mir in pravičnost sta od vseh velikih pojmov za francosko ljudstvo najpomembnejša. Toda mir si francosko ljudstvo ne zamišlja tako, kot ga definira mali Larousse: „kot stanje med dvema vojnama“, marveč kot vlado bratstva.

Pri Francozih naletimo vedno na kmetiško pojmovanje, kmetiški ideal miru: Da bi mogel vsak v miru obdelovati svoje polje, biti varen pred ropom in nasiljem in ostati na svoji grudi. Da si ne bi požel sosedove

zemlje in bi se s sosedom dobro razumela, se učila drug od drugega in si medsebojno pomagala.

In vedno je nemški sosed, na katerega Francoz pri tem misli. In v bistvu se dogaja v Franciji vse važnejše prav z ozirom na Nemčijo, zavestno ali podzavestno. Francosko ljudstvo misli pri sebi: mi smo kot ustvarjeni za to, da se dopolnjujemo, ne pa da se neprestano borimo drug proti drugemu. — Toda Francozi si zamišljajo to sodelovanje drugače kot večina Nemcev. Na dnu nemške duše čemé sanje o gospodstvu: Nemčija in Francija lahko skupno zagospodujeta Evropi. Pod njih nadvlado bi se lahko zaostale pokrajine evropskega vzhoda razvile v cvetoče dežele.

O tem ne marajo Francozi nič vedeti. Oni so že dali slovo vsem sanjarjam o gospodstvu nad Evropo. Toda pri tem niso niti malo pripravljene, žrtvovati položaj in vpliv, ki so si ga pridobili z vojno — in noben narod ne bi ravnal drugače, že iz golega nagona po samoohranitvi.

Seveda je v krogih elite še dovolj ljudi, ki sanjajo o hegemoniji. Toda ljudstvo ne mara o tem čuti in v Franciji se mora politika ravnati po ljudstvu, tako ali drugače.

Neki Francoz iz visokih krogov je dejal: „Cesar Karl V. je hotel obvladati Evropo in ni uspel. Ludvik XIV. je tudi poskušal, pa je na koncu svojega vladanja izgubil važne pokrajine in deželo je finančno uničil. Revolucija je sanjala o tem, da bi naredila iz Evrope veliko zvezo republik po svojem vzorcu. Njen naslednik Napoleon je osvojil skoraj vso Evropo, toda čez nekaj let se je njegova oblast zrušila in Francija je padla v razvoj nazaj za nekaj desetletij. Še enkrat je poskusil Napoleon III., z istim neuspehom. Mi smo nedostopni za vsa imperialistična poželenja, ker smo morali svoja krvavo plačati. V Evropi ni več prostora za gospodstvo posameznih narodov, pa najsi bi bili ti še tako sposobni.“

Liberté — egalité — fraternité, svoboda, enakost, bratstvo — izražajo ideal francoskega naroda konec osemnajstega stoletja. V bistvu se ta ideal dandanes ni izpremenil — samo besede se glase nekoliko drugače. Danes bi rekli: Liberté — justice sociale — paix.

V. K.

P O R O Č I L A

Bedřich Smetana: „Má vlast“, šesterodelna simfonična pesnitev. Izvajal: orkestralni odsek Glasbene matice v Mariboru, pomnožen z godbeniki 45. pp., s sodelovanjem harfista g. Lukeža. Dirigent: kapetan g. Josip V. Jiranek.

V velikem hrepenenju po dobri umetniški prireditvi smo prihiteli trumoma v sredo, 17. januarja, ter napolnili veliko dvorano Sokolskega doma, da prisostvujemo delu velikega duhovnega tvorca B. Smetane, da se ob zvokih njegove zvočne pesnitve „Má vlast“ zaživimo v duhu v usodo bratskega češkega naroda. Kot vestni kronisti moramo ugotoviti, da je bil ta koncert v Mariboru prvi v letošnji koncertni sezoni: ta konstatacija nam seveda ne more laskati. Mislim tudi, da je nepotrebno iskati vzrokov temu našemu kulturnemu mrtvilu, saj se iz leta v leto ponavlja ista storija, z razliko, da je letos dosegla pri nas (kakor najbrže tudi drugod) svoj višek. Človeštvo, ki se je odtegnilo, ali se je moralo spričo razmer odtegniti kulturnemu izživljanju, ni zavidanja vredno. Vendar nam ob tem našem duhovnem zastoju raste tem večja vera v boljšo in lepšo bodočnost, kajti padcu sledi vedno nov vzpon.

Morda je bilo to čudovito Smetanovo delo, ki po svojem romantičnem stremljenju in češko-nacionalnem melosu, ki podaja izrazit odsev živega nacionalnega življenja češkega naroda, pri nas v celoti prvič izvajano. Znano nam je, da so posamezni deli bili izvajani pri nas že večkrat in ob raznih koncertnih priložnostih. Pretežni večini poslušalcev je bilo delo torej več ali manj znano.

Simfonično delo „Má vlast“ je šesterodelno, grajeno v obliki simfoničnih pesnitev: to se pravi, na konkretne domisleke, bodisi na zgodovinske epizode ali literarne zasnutke. Takšna muzika je do neke mere lahko programna, ni pa rečeno, da je tudi ilustrativna! Prireditelji koncerta so dali natiskati v programe za vsako teh glasbenih slik posebno ilustracijo ter so po mojem mnenju delu več škodili kakor koristili. Smetana ni pisal izrazito programne muzike, temveč delal je tako, kakor so delali vsi njegovi sodobniki — romantiki: izbrali so si zgodovinski ali zgolj literarni domislek, ki jim je tvoril nekako namišljeno podlago za invencijo. Nikakor pa niso ilustrirali z muziko točno določenega poteka dogodkov. Samo do te mere očitamo lahko romantikom neko programnost, medtem ko so suho muzikalno ilustracijo v pravem pomenu besede tudi romantiki odklanjali. — Smetana je vseh šest slik tega obširnega dela povezal v celoto. Razporedil je tematski material tako, da sledimo lahko niti, ki veže vse te slike med seboj, da predstavljajo logično celoto. Kot mojster nacionalne glasbene šole, ki je v njegovi dobi zaslovela pri vseh narodih (Wagner, Brahms, Grieg, Čajkovski, Gliščka, ruska petorica, Verdi itd., itd.), se je v svoji invenciji naslanjal na narodni melos. S sredstvi takratne kompositorne tehnike in instrumentacije, ki se v nobenem pogledu ne razlikuje od njegovih nemških, ruskih in drugih sodobnikov, je prikazal najpristnejše češko nacionalno glasbo. V tem delu se je še posebno držal tega načela, to razodene že sam naslov dela. Vendar ne smemo primerjati tedanjih mojstrov nacionalne smeri v muziki morda z današnjimi folkloristi. Razlika je velika:

prvi so pisali samo pod vtisom (če se smem tako enostavno izraziti) pesmi svojega naroda, medtem ko obravnavajo folkloristi direktno narodno pesem. Seveda, niti mi ne dopušča prostor, niti ni moj namen, da bi se ob tej priliki v tej temi, ki sem jo v dokaj ohlapni obliki samo omenil, razpisal, jo formuliral in utemeljil. Podal sem samo nekaj domislekov za čitalca teh vrstic, da bo o delu samem imel nekoliko pojma, kako naj si ga razlaga, spričo tedanjih glasbenih razmer, v katerih je bilo delo ustvarjeno.

Orkester Glasbene matice, odnosno njegov dirigent, sta si z izvedbo tega dela nadela težavno nalogo. Za tako obširno in svojevrstno glasbeno delo je potreben v prvi vrsti velik orkestralni aparat in posebno močno in dobro zaseden godalni kvintet, da more odtehtati po jakosti skupine pihal, ki nastopajo v neprestani izmenjavi. Zato ni čudno, da so pihala stalno dušila godala, odnosno so pihala bila v stalni premoči. Gotovo je tudi, da nosi tu polovico krivde dekorativna zavesa, ki se je na tem koncertu naenkrat pojavila in ki je prikrivala celo prednjo steno. Ne vem, komu naj bi naprtil zamisel te nesrečne dekoracije, ki je v navskrižju z osnovnimi pojmi akustike. Upam, da so prireditelji koncerta le uvideli, da se ta nesrečni eksperiment ni obnesel, da se ne bo več noben koncert vršil pod to sicer tako čedno dekoracijo. — Prepričan sem, da je bil orkester v isti formi kakor nedavno pri izvedbi Dvořákovih „Plesov“, in sem zato tudi uverjen, da smo radi te nesrečne zavesa bili precej prikrajšani v užitku. Kljub temu smo dobro čutili, da je orkester Glasbene matice danes že zelo homogen, da more doseči že lepe barvne efekte, ki se dvigajo mestoma že nad povprečnost. Velika škoda bi bila, če bi se ta naša elitna orkestralna družina ne mogla še dalje razvijati. Naloga vseh meščanov je, da podprejo vsestransko delo naše Glasbene matice, ki daje sredstva za razmah tudi svojemu orkestru, ki je danes gotovo najagilnejši in najprezentativnejši odsek našega glasbenega zavoda.

Dirigent g. Jiranek je kot čistokrven Čeh in temperamenten muzik podal to obširno simfonično delo — odlično. Uverjen sem, da more podati delo, ki sloni predvsem na osnovah nacionalnega melosa, najboljše le dirigent, ki je vzrastel ob zvokih tega melosa. Češke romantike: Dvořáka, Fibicha in Smetano, bodo vedno najboljše pojmovali češki muziki in bo to vedno njih izključna domena. O tem nas je tudi g. Jiranek ponovno prepričal. To je odličan dirigent, ki pozna dobro distanco med dirigentom in orkestrom. Čeprav je veljala marsikatera njegovih dirigentskih gest večjemu in sonornejšemu orkestralnemu aparatu, kot ga je imel pred seboj, nas je s svojim sugestivnim dirigiranjem popolnoma prepričal. Pomembna je vsaka gesta, ki jo napravi dirigent, kajti orkester mora tej gesti primerno odgovoriti, drugače nas ne prepriča in čutimo potem pomanjkljivost, bodisi z ene ali druge strani. To mora biti seveda že v naravi dirigenta, priučiti se temu ne da. Rad bi videl Jiraneka pred mojstrskim, virtuoznim orke-

strom in mislim, da me ne bi razočaral! Dirigent g. Jiranek je za orkester Glasbene matice tudi v praktičnem pogledu velika pridobitev. Saj smo videli, da izpolnjujejo pretežni del pihal in v manjši meri tudi godal v orkestru godbeniki vojne muzike, katerim je šef g. Jiranek. Njemu so ti godbeniki dnevno na razpolago, da vežba ž njimi tudi dela, ki jih izvaja z orkestrom Glasbene matice. Prepričan pa sem, da je tudi v vsakem pogledu ta dirigent za ta orkester velike vrednosti.

Ne strinjam se pa s koncerti zgolj cikličnih del, ki nam jih ponovno prireja orkester Glasbene matice. Prireditelji simfoničnih koncertov morajo računati s publiko, ki je v tako malem mestu v pogledu glasbenih zahtev tako raznolika in kateri je treba zato nuditi tudi raznolik in pester spored. Vsakemu obiskovalcu koncerta je treba nekaj nuditi, če se ga hoče pridobiti za stvar in obdržati za stalnega koncertnega obiskovalca, kar je v interesu stvari same in v interesu koncertnih prirediteljev, ki so si naredili nalogo, da spoznavajo našo publiko z instrumentalno glasbo in dvigajo v njej ljubezen do glasbene umetnosti. Zaključujem svoje poročilo o tem koncertu, ki ga lahko imenujemo, ne oziraje se na letošnjo klavrno koncertno sezono — kulturni dogodek.

Prof. K. Pahor

Z A P I S K I

ZE TRUBAR... Trubarjev „Catechismus“ iz leta 1551. ni le prva, temveč tudi ena najbolj zabavnih slovenskih knjig. Na strani 198. je sledeča „Molytua, katero sadanimu zhasu ty Slouenci imajo vsag dan Molyti“.

„O Vsigamogozhni dobrutliui Bug, an vezhni ozha nashiga gospudi... Smilise, smilise tudi zhes nas boge Slouence, my smo ia vezh koker drugi ludy subperte greshili, satu my tudi prauizhnu vezh terpimo od Goga inu Magoga od Turkou inu drugih Antichristouih hlapzeu...“

Če sodimo po tem mestu, si moramo reči, da je tudi veliki Trubar včasih trpel na čustvih manjvrednosti. O slovenski narod, narod trpinov, kedaj in kje si več grešil, „koker ti drugi“? Kedaj in kje si sploh zato imel priliko?

B. Rudolf

„OBZORJA“ IN ČASOPISNA POLEMKA. Kaj se je zgodilo? Nepodpisani dopisnik je v „Slovenskem domu“, dne 9. febr. 1940, nekoliko, recimo — neokusno napadel odbor za podelitev nagrad mesta Ljubljane, in se pri tem precej nemilo obregnil ob Prežihovega Voranca in nekoliko manj nemilo ob Iga Grudna. Igo Gruden je odgovoril v „Jutru“ z ostrim epigramom, ki se mu je pridružil še anonimus. Nato je sledil še drugi, prav tako temu podoben napad na Iga Grudna. (Slovenski dom, dne 20. febr.) Gruden je spet (v „Jutru“,

dne 24. febr.) odgovoril s sonetom, v katerem se je duhovito malo ponorčeval iz samega sebe in iz svojega nasprotnika, ki mu je očital zavist.

Stvar nas ne bi brigala, če ne bi bil anonimni napadalec v „Slov. domu“, ki je „Obzorja“ počastil z naslovom „ugledna mariborska revija“, citiral v svojem napadu manj ugodni del kritike, ki je izšla v „Obzorjih“, hvalo kritike pa kratkomalo zamolčal. Toda oprostimo to nekorektnost. Napadalec na Grudna očita temu med drugim:

1. da so njegovi verzi slabi,
2. da nima Igo Gruden prav nikakšnih manir,
3. da je debel človek, ki se osmeši, kadar piše o bednikih,
4. da se druží z levičarji, da sploh sodeluje pri „levičarski Sodobnosti“.

Torej: „Obzorja“ niso nikdar trdila, da bi bili Grudnovi verzi slabi, nasprotno: prvi stavek kritike se glasi: „Pesniška zbirka Iga Grudna je zbirka kultiviranega pesnika s toplim srcem in mnogimi domisljicami, ki pripadajo brez dvoma samo njemu...“ in niže: „Končno pa je treba le naglasiti, da je Gruden dober pesnik, mestoma prav krepak v izrazu in psihološko fin.“ („Obzorja“ leto III., št. 1.) Kritik v „Obzorjih“, ki je le po pomoti v tiskarni ostal anonimen, je mislil, da Gruden ni novinec, temveč splošno znan pesnik, ki ga še doslej ni nihče „do kraja raztrgal“, ker pač za to ni imel vzroka. Grudnove pesmi je posebno toplo ocenil Pavšič v „Zvonu“.

Menda pa ni bilo odveč in ni šlo čez meje dostojne kritike, če je kdo govoril tudi o Grudnovi lagodnosti, ki včasih ljubi tudi površine. Prav s te z igrive, netragične strani se kaže Igo Gruden na pr. v sonetu „Silvestrov maček“ v novoletnem „Jutru“:

„Kdor pije, poje naj, ne pa vzdihuje
in nad življenjem se pijan zgleduje,
kdor to počne, ta trčen je od lune.“

Kritikovo prepričanje je vkljub vsemu, da je Grudnova „Dvanajsta ura“ ena najbolj uspešnih pesniških zbirk zadnjih let — bolj živa in aktualna, kakor njegove prejšnje stvari. Slovenska matica za zdaj še ni izdala niti ene stvari brez kvalitete in tudi Grudnova zbirka jih ima. (Glej Pavšičevo kritiko v „Zvonu“.)

Ali zadostuje?

Kaj pa je napisal neznan napadalec v „Slov. domu“? Rimal je „lirik pridobninski“ na „verzih svinjskih“, nato

„nič venca ti ne reši,
vse samo tebe smeši.
Od stare lire Iga
ostati utegne — figa.“

Neznani napadalec v „Slov. domu“ govori malo pred tem o kritiki, ki jo je prinesla „ugledna mariborska revija Obzorja“. „Ugledna revija Obzorja“ bi se pa morala svojega ugleda prav hudo sramovati, če bi zdrknila na takšen nivo, da bi namesto argumentacije kratkomalo sumničila, očitala, napadala in smešila.

Ves ton napada je tak, da se nam zdi popolnoma odveč odgovarjati na očitka, ki smo ga zgoraj navedli pod dve in tri, namreč, da Gruden nima manir, in da se z ozirom na svojo rejenost samo smeši, če v pesmih uporablja socialne motive. Takšen „argument“ je — kakor smo že zgoraj omenili — ne-

desinficiran in se ga kulturni delavci običajno ne poslužujejo — niti tedaj ne, kadar so zelo razdraženi.

Kočljiv, a načelne važnosti je tudi očitak levičarstva. Neznani napadalec je napisal, da je njegova kritika zbudila reakcijo samo v levičarskih krogih in tistih, ki dajejo levičarstvu potuho. Po našem skromnem mnenju je sicer na pr. „Jutro“ toliko in tako levičarsko, kakor na pr. Neville Chamberlain. Toda pustimo to, ker s stvarjo res nima opravka. Taki očitki so hudi, težko dokazljivi, pa v današnjih časih vendar neprijetni. Mislimo pa, da je resnica samo ena in umetnost samo ena. Če je umetnik res umetnik, to je, če je zagrabil globoko vase in v svet in na sugestiven način izrazil svoja čustva, je čisto gotovo storil pozitivno dejanje. „Perverzna umetnost“, torej takšna, ki se oddaljuje od organskega zdravja ali od soljudi, je brez izjeme slabotna.

Tandanca ni nujno neumetniška. Sijajen primer je Honoré Daumier, ki je vse življenje delal genialne karikature in smešil vse mogoče stanove. Ali ni danes na pr. vsak sodnik brezupno smešen, če so mu Daumierjeve karikature zoprne, samo zato, ker je mojster okrutno privoščil neumnost in pokvarjenost nekih zastopnikov njegovega stanu?

Dalje. Ali niso svoj čas napadali Prešerna kot „Freigeista“ in očitali Cankarju vse mogoče pregrehe od pesimizma do moralne pokvarjenosti najhujše vrste? Danes je splošno priznано, da je bilo njuno delo izredno pozitivno in se imamo glede njiju skoraj varovati nasprotnega — da bi zašli v nekritičnost.

Umetnost pa ima tako kakor znanost svoje posebne zakone in ni prav nič nelogično, temveč le naravno, če je aristokrat ali katolik Baudelaire z navdušenim razumevanjem pisal o Delacroixjevi sliki svobode na barikadah, čeprav je njegovimazorom nasprotovala. Prav tako se je nešteto krat zgodilo, da so v cerkvenem smislu popolnoma neverni ljudje z ekstatičnim navdušenjem ogledovali najbolj pobožne slikarije srednjega veka.

Še več. Zgodovina vseh umetnosti pripoveduje, da so pogostokrat veliki umetniki bili nesimpatični ljudje, socialno negativni tipi, včasih naravnost zločinci, kakor genialni Francois Villon, tat in razbojnik, pa tudi najboljši francoski pesnik srednjega veka in eden najboljših vseh časov. Tizian je bil grabežljivec in Andrea del Sarto je zagrešil poneverbo, njihovim slikam pa tega ni videti. Nasprotno pa obstaja na svetu zelo mnogo „dobrih ljudi in slabih muzikantov“, kakor je temu pravil E. T. A. Hoffmann.

Auguste Rodin je rekel: „V umetnosti je grdo to, kar je napačno, kar je izumetničeno, to, kar hoče po vsej sili biti ljubko in lepo, namesto, da bi bilo izrazito, vse, kar je narejeno in preciozno, kar se smehlja brez motiva, kar se pači brez pameti, kar se prsi in krivi brez vzroka, vse, kar je brez duše in brez resnice, vse, kar je sama parada lepote in ljubeznivosti, vse, kar laže.“

Če to izjavo velikega Rodina samo za poskus uporabimo v našem slučaju, moramo le konstatirati, da so Grudnu socialni motivi v celoti samo koristili, in da res ni vzroka, da se nad tem spogledujemo. Dovolj!

Ne, resnične umetnosti ni mogoče meriti niti z navadnimi moralnimi, kaj šele s političnimi merili. Če se seveda kdo pači, namesto da bi bil globok in resničen, če hoče biti globok, pa ni globok, če hoče biti pobožen, pa ni pobožen itd., bo gotovo izvršil dela, ki bodo kazala umetniške duševne napake, in tedaj ni samo pravica, temveč tudi dolžnost kritike, da na take napake opozori. Vse to pa nima nikakšnega posla z navadnim prerekanjem in vzbujanjem malo ljubeznivih in lepil strasti takih, ki jih je pred kratkim in ponovno — iz resnične poetične višine ostro obsodil vprav — Božo Vodušek.

B. Rudolf

Ivan Albreht: Nebo gori. V tej svoji ljudski povesti, ki je pisana s toplino in ljubeznijo, si avtor nikakor ni prizadeval skriti svojo rodoljubno tendenco. In prav ta tendenca je, ki nas v knjigi ogreva. Naša čustva se odločno nagibajo na stran preganjanih in se obračajo proti preganjalcem. Pri tem se pisatelj ni posluževal bog ve kako kompliciranih tehničnih pripomočkov. Oba tabora, ki si stojita nasproti, je ostro opredelil in ločil. Na eni strani ni štedil s svetlimi barvami, na drugi strani pa so se mu slabe lastnosti kar same kopičile. Med Slovenci je našel razen praznoverja le malo graje vrednega (še to spada bolj v lokalni kolorit). Med gospodujočim slojem, ki se mu pridružijo v teku pripovedovanja še nekateri odpadniki pa prevladuje sovraštvo do Slovencev, pohlep po zemlji, predvsem pa prešuštvo. Kar se tiče usode naših rojakov, je avtor zelo optimističen. V krvi in naravi, morda tudi v načelu pravičnosti, ki mora zmagati, vidi zadostno jamstvo, da se bo naš narod kljub vsemu trpljenju koncem koncev le še obdržal in ohranil. To svojo vero naslanja avtor na posebne lastnosti našega naroda, ki celo pri nasprotnikih izzivajo nekako spoštovanje. Šef nemškega generalnega štaba oštir Kleber jih označuje: „Vindiški kmet je odporen. Človek marsikedar misli, da ga ima že na povodcu, pa nenadoma bruhne njegova trda življenjskost na dan. Ob žegnanjih in na semanje dni se gospoda na lastne oči lahko prepriča, da ima Kleber prav. Kakor žerjavica ob vetru, tako se tedaj razneti vindiška duša.“ (Str. 27.) Ali na drugem mestu, ko govori Švicarka, zdravnikova žena Irma, ki je vsekakor še najsimpatičnejša v tem taboru: „Kitajsko lahko govorita, pa mora človek spoznati, da sta Slovana. Nekaj neverjetno zagonetnega je v teh slovanskih ljudeh. Kjer jih brez jeze ogledujemo, se mi zdi, kakor da hodim po planinah in gledam strmine in prepade, cvetoče brežine in sončne višine ter osojne globine, kjer pod molkom večnega ledu čakajo kaj vem kakšne skrivnosti svojega rojstva.“ To so miselne osnove, na katerih je delo zgrajeno.

Tudi zgodba sama je prav enostavna in preprosta. Završanov Mihan, ki je bil že skoro oklican s ponemčeno in po avskultantu Kurtu Kornbrennerju zapeljano Meto Šterjakovo, začuje glas svoje krvi in se poroči s svojo sestrično Mojco Gomilarjevo. Njen polbrat Foltan pa kar nekako nenadoma z natararico Cijo. Važen moment v zgodbi je seveda kočja, ki jo podeduje Mojca po materi in bi ji jo rad njen tudi že ponemčeni brat krojač Šimen z nemško pomočjo prevzel. Na koncu zmaga pravica. Vsa povest se končuje s požarom, ki ga je zanetila v domači hiši osramočena Meta Šterjakova.

Osrednja in gotovo najbolj zanimiva oseba v povesti je „krivogledi pastuh“, „čokatec“ Foltan. Avtor ga na dveh krajih podrobneje karakterizira. Prvič, ko pravi župnik o njem: „Meni se zdi kakor živ kos naše zemlje. Zavržen je in poteptan, a v srcu zvest. Tale človek, lahko verjamete, bi v sili brez pridržka dal življenje za bližnjega.“ (Str. 18.) In na drugem mestu: „Vsa njegova neokretnost, tudi miselna okornost in teža v besedi, skratka vse radi česar so ljudje namigavali, da Foltan ni posebno jasne pameti, se je zdelo bratrancu tako naravno kakor grče na deblu, ki je bilo večkrat ranjeno in izpostavljeno viharju.“ (Str. 81.) Njegov nasprotnik na oni strani je gladki kavalir avskultant Kurt Kornbrenner, ki po načrtih oštirja Kleberja zapeljuje slovenska dekleta. Ostale osebe slovenskega vaškega in nemškega trškega tabora so več ali manj tipične za sloj, ki ga predstavljajo in za literarno zvrst, v kateri nastopajo.

V slogu se je skušal pisatelj kar najbolj približati koroškemu okolju ter je natresel v povest vse polno lokalizmov. Gladki tok pripovedovanja pa kali strašna recimo, razvada pisatelja, da v dialogih opušča glagole napovedovanja. Če se prav spominjam, je o tem pisal že Vladimir Levstik v Ljubljanskem zvonu. Samo en, dva primera, ki jih je v knjigi nešteto: — „Bo še kaj neurja,“ je sedel Gomilarjev na kup gramoza... — ali: — „Tak še zmiraj ni kraja,“ je že hotel pobrati kamen... — itd. itd.

Jaroslav Dolar

Ljuba Prenner: Neznani storilec. Dobre kriminalne romane lahko še v svetovni literaturi skoro na prste prešteješ. Pri Slovencih te zvrsti do zadnjega nismo poznali. Ledino je oral tu Vladimir Levstik s svojo „Višnjevo repatico“ in Šorli s „Pastmi in zankami“. Zdi se, da naše predvsem malomeščansko okolje, ki ne pozna velikomestnega „podzemlja“ tej literarni zvrsti ni posebno naklonjeno. Tako bi vsaj človek sodil. Prennerjeva je dokazala, da je tudi to okolje lahko torišče dovolj napetega kriminalnega romana. (V tem je menda nekaj sorodnosti z Levstikom!) In priznati je treba, da je Prennerjevi ta dokaz sijajno uspel. Tehnika kriminalnih romanov je dovolj komplicirana in nudi pisatelju-novincu nešteto možnosti za spotikljaje. Toda Prennerjeva se poslužuje vseh rekvizitov kriminalnega romana z lahkoto in človek bi skoro dejal z rutino. Edino, kar bi ji mogli očitati, je morda nekoliko prisiljeni in ne povsem utemeljeni razplet, saj je treba res izredne drznosti, da tak še nevajen zločinec po opravljenem prvem zločinu zasnuje še drugega, pa če je bil še tako prepričan, da mu še niso na sledi. V takem malomeščanskem okolju bi pisateljica pač težko utemeljila kak večji zločin, katerega premišljenost in „mojstrska izvedba“ bi mogla čitatelje obdržati v napetem pričakovanju. Prennerjeva si je znala pomagati. Nespretnemu zločincu, ki ni niti malo zabrisal sledov za seboj, je postavila nasproti še nespretnejše zasledovalce, ki drug drugemu otežkočajo posel in olajšajo „neznanemu storilcu“ skrivanje. Vsemu temu se pridružuje še nekaj malomeščanskih intrig in zamer — in zmeda je popolna. Iz te tehnične strani delu ni kaj očitati.

Kar daje povesti neko višjo vrednost, je živahno pripovedovanje in naravnost klasični opis slovenskega malomeščanskega okolja in slovenskih malomeščanov. Ob senzaciji, ki jo vzbudi umor v slovenskem malem mestu, zaživi pred nami vse to malenkostno, ozkosrčno, klepetavo — strahotno klepetavo vzdušje s celo vrsto tipov, kakršnih lahko srečaš na stotine na našem podeželju. Vsi do zadnjega so pristni in živijo. Na primer učitelj Cepič, ki čuti v sebi detektivske sposobnosti. Ali novinar Žegelj, orožniški komandir Potiršek in še vsi ostali, tudi nekaj posrečenih žensk je med njimi. Najbolj pri srcu je bil avtorici vsekakor sodni zapisnikar France Barnavt. Plahi in tihi oboževalec umorjenke, ki pa se kmalu prelevi v pogumnega in domiselnega detektiva. Še sam Conan Doyle bi utegnil imeti veselje nad njim.

Nad vso knjigo je razlit nek prizanesljiv nasmeh avtorice, ki se le tu pa tam umakne napeti resnosti ali celo neki čustveni toplini in otožnosti, ki pa nikoli ni osladna. Jezik in slog je tekoč, včasih nekoliko oseben. Pisateljica se ne boji niti retoričnih, napovedujočih vprašanj, ki pa vendarle ne zvenijo starinsko.

Jaroslav Dolar

POPRAVKI.

V letošnji prvi številki, str. 47. in 48. je pod ocenama Voduška in Grudna pomotoma izostalo ime ocenjevalca — Branka Rudolfa. — V pesmi „Pozdravi“ beri v drugi kitici, drugi vrstici namesto „drobne“: „dobre“. — V zgodbi „Vojna“ pa na 17. strani „Ob pet petinštirideset“ in ne „Ob petinštirideset“.

